

סמל/דימוי/מוטיב הדג בתרבות ובחיי הנפש

אורי ירון

מבוא

"נלקחתי מן המעמקים כמו דג"

יונג החל לבנות את ביתו בבולינגן, לאחר מות אימו, ב-1923, אך רק ב-1955 הוא השלים את הקומה העליונה, מה שביטא, להרגשתו את "הרחבת התודעה שהושגה עם השנים" (יונג 1994, ע' 212). ב-1950, הרגיש צורך עמוק לפסל באבן, פסל שיבטא את משמעות המגדל שבנה בבית. וכך מספר את סיפור **האבן בבולינגן** (שם ע' 213-214):

הבנאים הזמינו אבנים לִבְנִיית קיר סוגר לגן. התברר שבמקום אבן פינה משולשת שלחו אבן ריבוע במידות גדולות מהנדרש. הבנאים רצו להחזירה, יונג ראה אותה, אמר מיד "לא, זו האבן שלי. אני זקוק לה". ואז פיסל פסל שיבטא את משמעות המגדל עבורו. בעבודה על האבן עלו הדימויים מתוכו, ועל הפאה השלישית הפונה לאגם, "נתתי לאבן לדבר בעצמה, כמו שקרה בהקדשה בלטינית" (שיר של האלכימאי אותן חרט על הפאה הראשונה של האבן). זה תרגום הציטוט-

או הושלכתי כשלג ממרומים.
בחורשות ובהרים נדדתי,
אך מקומי במסתרי נפשם של בני אדם.
בן תמותה אנוכי,
אשר לא נגעו בו מעגלי הנצח. (שם, ע' 215).

יתום אני, בודד; אך חרף זאת אני מצוי בכל מקום.
אני אחד אך ניגודו של עצמי.
אני צעיר וזקן בעת ובעונה אחת.
לא ידעתי לא אָב ולא אִם, מכיוון
שנלקחתי מן המעמקים כמו דג,

יורם קאופמן ז"ל, פסיכולוג יונגיאני, במסגרת סמינר שנערך ב - 1987, אמר: "הכל התחיל מהים. דרך האינדיבידואציה התחלתה מהים. כשמופיעים כסימבולים חיות של הים: דג, כוכב ים זה בד"כ מראה על האפשרות של האינדיבידואציה של האדם".

בעבודה זו, אנסה לסקור ולבחון את המשמעות העמוקה שיש למוטיב הדגים בתרבויות השונות ובפסיכולוגיה האנליטית. הדגים המאכלסים את המעמקים של הים מייצגים את התוכן הרחוק, החמקמק והקשה למגע של הלא מודע - מכלול של אנרגיית חיים פוטנציאלית עצומה. במקביל, בטבע, ללא עזרת כלים, אנשים אינם יכולים לראות בבירור את הדגים החיים והשוחים מתחת לפני המים, וקשה ביותר לתפוס דגים בידיים חשופות. במגע שבין טבע ורוח, גוף ונפש, נסקור כאן כיצד הגישה היונגיאנית מביאה מבט עמוק ומגוון על משמעות הדגים ומעלה כדייג, את ההבחנה ממעמקי הצללים של הלא מודע, מוטיבים שונים מתרבויות שונות.

בפרק הראשון אביא מוטיבים של הדג-דגים מהתרבות והמיתולוגיה ובפרק השני אביא את מוטיב הדג בתהליכי התפתחות, טרנספורמציה ואינדיבידואציה.

בתרבות ובמיתולוגיה

יונג וקירנני חקרו את התמה על מקור האדם במיתולוגיות השונות (Jung & Kerenyi, 1985, P. 46-50). מבין האלים היווניים קירנני מציין את *Proteus*, אל הים המשתנה תמידית, ופרוש שמו "ההוֹנֵה being הראשונה". "המים הראשונים נתפסים כרחם, כשֶׁדִי אם, כעריסה- זהו דימוי מיתולוגי אמיתי, יחידה ציורית טעונה במשמעות. כמו הרחם של האם, המים הפרימאריים האין סופיים במשותף עם דגים או יצורים דמויי דג מהווים מרכיב יסודי של ה"ילד הפרימורדיאלי", וככזה הוא מופיע גם במיתולוגיה ההינדית והמצרית.

האליגוריה הנוצרית של הדג מבצבצת גם בתחילת הנצרות, מופיעה בדיון התיאולוגי בחצר האימפריה הסאסאנית או בשמה הרשמי איראנשהר (האימפריה הפרסית הקדם-אסלאמית האחרונה) שם דובר על האם, *Hera-Pege-Maria*, שהייתה בהריון עם הילד-האל, שהיא נשאה ברחמה, "כמו ספינה טעונה פי אלף, בתוך ים", "היה לה רק דג אחד".

קירנני מצטט את *Thales*, (הפילוסוף המוכר הראשון בתולדות הפילוסופיה המערבית. עסק באסטרונומיה בגאומטריה ובקוסמולוגיה, בסביבות 590 לפנה"ס) -: *Thales*, טען שכל דבר בא מהמים. הוא דיבר על *אוקיאנוס כמקור source של האלים*, עכשיו "כמקור source של כל הדברים". באותה דוקטרינה החזיק *Anaximander*, הפילוסוף היווני השני, אשר מצא מאובנים על שפת הים דבר שהוביל אותו להשערה שהחיים החלו בים ורק מאוחר יותר עלו ליבשה. ישם והרחיב את הטעון ליצורים חיים, גם למין האנושי. בנוסף, אנאקסימנדר טען שהאדם נוצר כאש נפל מתוך הדג הקוצני הגדול (von Franz, 1996, p. 154).

"דגים או יצורים דמוי-דג נולדו ממים חמימים ואדמה. ביצורים אלה בני אדם נוצרו/עוצבו. העוברים נשארו בתוכם עד להתבגרות. אז היצורים דמוי-דג נפתחו. גברים ונשים יצאו מתוכם, כבר מסוגלים לקיים את עצמם" (שם, ע' 46).

בהמשך, קירנ"י, מביא את דברי Oken, מדען ופילוסוף גרמני מהמאה ה-19: "**האדם הראשון התפתח בתוך רחם הרבה יותר גדול מאשר הרחם האנושי. רחם זה הוא הים. הים יש לו הזנה עבור העובר**". ---עוברים כאלה עולים בים לאלפים. כמה מהם עולים על החוף בלתי בשלים ונעלמים; אחרים מתנפצים אל הסלעים, אחרים נבלעים על ידי דגים קרניבורים. עדיין יש אלפים בשלים ורכים, נסחפים אל החופים, היכן שהם מורידים את הממברנות שלהם, ומתחילים לחפש מזון. כך נוצרים הילדים הפרימורדיאליים".

המקבילה הקרובה ביותר לתפיסה של Oken את מוטיב הילד הפרימורדיאלי, הוא הסיפור של - Mauי, הילד-אל של פולינזיה, מספר על לידתו שלו. מלבד הים, הייתה לו גם אלוהית divine אשר ילדה אותו על החוף, טרום הבשלה. "נולדתי לצידו של הים, ונזרקתי על ידך". כך הוא מספר לאימו- "לתוך קצף הגלים המשתברים אל החוף, אחרי שעטפת אותי בקבוצת שער משערך, אשר גזרת למטרה זו; אז אצות הים עיצבו את צורתך, הייתי עטוף בהן, מתגלגל מצד לצד; הרוחות והסופות שנקשו מהאוקיאנוס הטילו אותי שנית לחוף, והמדוזות jelly fish הרכות מהחופים החוליים הארוכים גלגלו עצמם סביבי כדי להגן עלי".

לפי המיתוס, Tama-nui-ki-te-Rangi אביו הקדמון האלוהי, התיר את ליפוף המדוזות [הג'לי-פיש] וגילה אז יצור אנוש- את מאווי...." (שם, ע' 47-48).

מסופר בין השאר ש**מאוי**, יצר את הארץ, את האיים, עי' ששלה אותם מהים בחכת הדייג שלו בצורת דג. במיתוס- **מאוי** יוצא עם אחיו לדיג במים עמוקים. הטילו חכותיהם שעה ארוכה ללא הצלחה, ואז החליטו לנמנם.

כשהתעוררו האחים גילו שבחכתו של מאוי נילכד משהו, חשבו שזה דג גדול להפליא. הם קראו בהשתוממות "**אין זה דג, זה אי**" מיד ניתק הדג את החוט ונעלם.

הדבר קרה שוב, אבל הפעם הצליח מאוי לאחוז בחלק מגופו של הדג, וזה נהפך לאי, הַנְאִיקִי, שנקרא גם "הדג של מאוי", אומרים שצורת האי מזכירה צורת דג טריגון.

אחד ממעלליו האחרים של **מאוי** היה **גניבת האש** מהאלה הקדומה מהוי-אוקה, ששמרה עליו בעולם התחתון, עבור בני האדם. (מזכיר את מיתוס פרומתיאוס).

בתגליף של הגיבור התעלול, מאווי, מוציא מהים את היבשה בצורת דג (ויליס, 1999, ע' 297):

קירנii (שם, ע' 49) מצא את מוטיב הילד הפרימורדיאלי משתקף גם בהינדואיזם - כאשר העולם היה מים, הייתה גאות יחידה ואז יכלו לראות את ה-Prajapati יושב על עלה של לוטוס.

בהינדו, באגדה קדושה Matsya-purana, על שם **הדג מאטסיא** מסופר על **Manu** האדם הראשון האומר ל**וישנו** שגופו גוף דג: "כיצד עולם זה שעוצב כמו לוטוס, יצא/קפץ מטבורך כאשר שכנת באוקיאנוס העולם? אתה שכבת לישון באוקיאנוס העולם עם טבור-הלוטוס שלך"; הילד הפרימורדיאלי כאן נקרא **וישנו**. הוא דג, אמבריו ורחם בו-זמנית, (משהו כמו ההוויה הראשונה של אנקסימנדר).

Vishnu as a fish
Zinc figurine, India, 10th century

מסופר באגדה Matsya-purana כי לאל ההודי וישנו- יש אווטארים שונים - גלגולים (ויליס, 1999, ע' 76). באווטאר הראשון- וישנו מופיע כשבחלק גופו התחתון הוא דג. הדג, מגן על **מאנו**, האדם הראשון, בעת המבול הגדול. **מאנו** מציל דג קטן ממלתעותיהם של דגים גדולים

ממנו, מטפל בו עד אשר הוא מגיע לגודל ענקי, אז מחזיר אותו לאוקיאנוס.

לימים מזהיר אותו הדג מפני המבול הממשמש ובא, מייעץ לו לבנות סירה, למלא אותה בזרעי כל הדברים, ואח"כ גורר את הסירה למקום מבטחים, מוטיב מיתולוגי המופיע גם בסיפור המבול ותיבת נוח.

"דג" כזה בדיוק הוא היולד ילדים וצעירים, הצורה המשתנה של ילד-אל ידועה במיתולוגיה היוונית, קראו לו **"uterine beast"**. היוונים הכירו בכוחו של האוקיאנוס ללדת ילדים. יצור זה הינו **הדולפין**, **חיה ימית קדושה לאפולו**, הוא עצמו נקרא "אפולו דולפינוס". יש סידרת מטבעות יווניים המראים **דולפין נושא ילד או נער עירום על גבו**. הנער הרוכב על הדולפין, לעיתים קרובות, יש לו פרח על שיער ראשו, זה מצביע על יצור שהוא בין דג וניצן. כמו שמופיע על מטבע יוונית עתיקה:

בחלק השני של ההמנון ההומרי לאפולו, מסופר על התגלות-אפיפניה של אפולו דלפינוס על ספינה. אפולו האל בצורת דולפין נוהג את כוהניו הראשונים ל-Krisa, המפרץ בו הקים את מקדשו. בדיוק כשם שהדולפין הינו ה"רחם" בין בעלי החיים, כך דלפי היא הרחם הרוחני בין כל המקומות.

הצלה אגדית של אוריון (המילטון, 1982, ע' 245) על גבו של דולפין הינה דוגמא אחת מיני רבות של הדולפין כמציל savior.

אגדה נוספת מאנטיוכיה, מספרת על אָרוס שרכב על דולפין אחרי שתפס אותו באמצעות חכה וחוט.

מוטיב הדולפין כמושיע/מציל חוזר ומופיע גם בחלומות של בני זמנינו. למשל, קלשד, (Kalsched, 2001, p. 55-58) מביא מקרה של מטופלת שהתמודדה עם מצבים קשים, דולפינים הופיעו בחלומותיה כדימויים קומפנסטורים מיטיבים.

מוטיב ההצלה מופיע גם בנצרות כאשר ישו מזוהה גם עם הדג וגם עם הדייג. פטרוס נקרא "fisher of men" מציל נשמות, כמו דגים הנתפסים ברשת, ע"מ לנצור אותן.

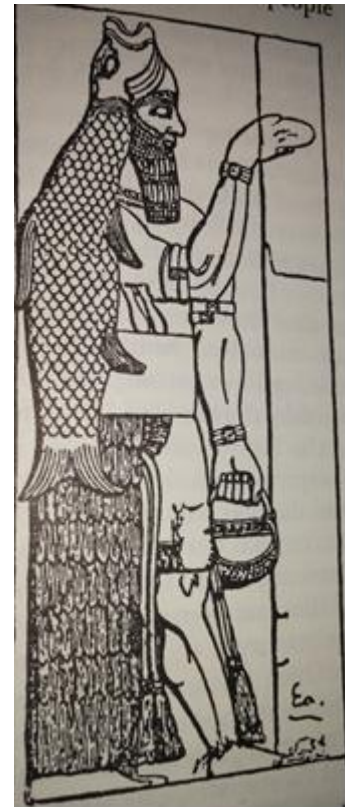
עבור הַיִּוֹנִים הנוף הסלעי סומל גם ע"י הדולפין, הים, הרחם; זהו סמל של קצה גבול ההתחלה של דברים [התחלת ההתחלות], של ה- non-being אשר היה לפני ה- being, וחיים שבאו אחרי כן.

למעשה, אפילו נוף סלעי יכול להופיע במיתולוגיה של הילד הפרמורדיאלי כ"עולם של האם"- העולם המטרנלי (Jung & Kerenyi, 1985, P. 51).

יונג וקירנני מצאו כי הדג הוא מהסמלים העתיקים ביותר וכמו שראינו, לסמל הדג במזרח הקרוב ובעיקר במזרח התיכון, יש פרהיסטוריה ארוכת ימים.

מהאל הדג הבבלי והכוהנים שלו שלבשו עורות דגים, ועד לארוחת הדגים המקודשת בפולחן האלה הפיניקית טארגאטיס.

בעקבות המקורות המיתולוגיים היווניים, נוימן, בספרו מקורות התודעה (Neumann, 1993,) 23 p.) כותב על מיתוס הבריאה ומציין את "האוקיאנוס הפרימלי", כסימבול של המקור של הבריאה/היצירה- origination symbol -. "כמו הנחש - עיגול האורובורוס- האוקיאנוס הוא המקור source לא רק של הבריאה creation, אלא גם של החוכמה. לכן, גיבורי התרבות המוקדמים באים לעיתים קרובות מהים בצורה של חצי דג, כמו Oannes-Ea השומרי-בבלי, ומביאים את החוכמה שלהם כגילוי revelation לאנושות." בתמונה - כהן אואנס-אה בבלי במסכת-לבוש דג

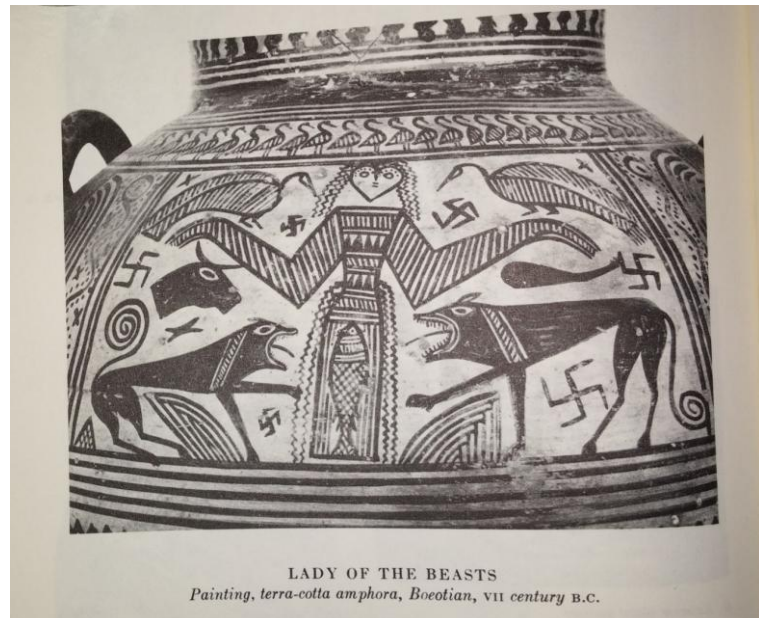

בהמשך, נוימן מביא כמה מיתוסים המקשרים בין דג ובין חוכמה: לפי המיתוס הבבלי, **אואנס-אָאָה** יוצא יום מהים בדמות דג על מנת ללמד את בני האדם חוכמה. **וישנו**, בצורת דג, צלל לתוך מי המעמקים על מנת להשיג/ לכבוש חזרה את הודות vedas אשר נגנבו ע"י דמון. במיתוס קלטי מדובר על "**הסלמון של החוכמה**", שמקבל את חוכמתו מאכילת אגוזים הנופלים למי המעיין מהעצים שסביבו. מהתלמוד- רק בן של אדם ששמו שם של דג יהושוע בן-נון [=דג] הוא זה שיכול היה להביא את בני ישראל לארץ המובטחת. (תלמוד בבלי , בבא בתרא, דף ט"ו, ע' א').

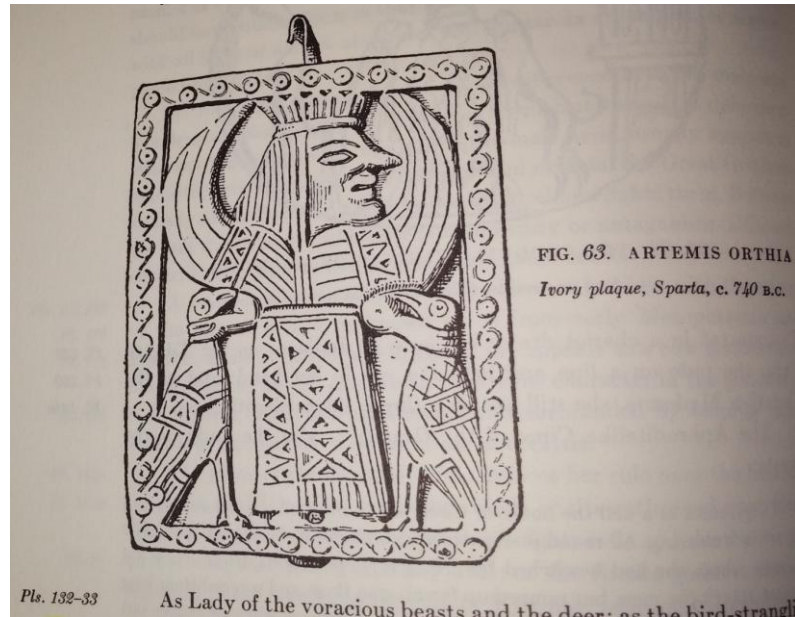
נוימן, בהתייחס לסמלי האם הגדולה, (ע' 141, Pl. 54g, 1963, Neumann) מתייחס לחותם בבלי-סורי, המראה דמות מתפללת/ מעריצה ישובה בין האלה הערומה ודמות אלוהית... הירח שייך לאלה, לידה עומד הדג, הסמל של אלת הפריון, האלה של הימים waters והאוקיאנוסים.

בפרק העיגול הגדול *The great round* (ע' 222, 1963, Neumann) --- "Nut היא המים שמעל והמים שמתחת- חיים ומות, מזרח ומערב, יוצרת/יולדת generating וממיתה באחת. האלה הגדולה היא האחדות הזורמת של המים הקדומים התת-קרקעיים והשמימיים, הים של השמיים, עליהם שטות הרפסודות של אלי האור. האוקיאנוס הצירקולרי נותן החיים למעלה ומתחת לאדמה. לה שייכים כל המים waters, הזרמים, המעיינות, הבריכות, והגשם גם. היא אוקיאנוס החיים עם עונותיו מביאות החיים והמוות, וחיים זה הילד שלה, דג אשר שוחה באופן נצחי בתוכה, כמו הכוכבים באוקיאנוס השמימי". בהמשך נמצא גילויים מאוחרים יותר של הארכיטיפ, למשל, הדימוי של 'אנשים בבריכות הדגים של אמא כנסיה'.

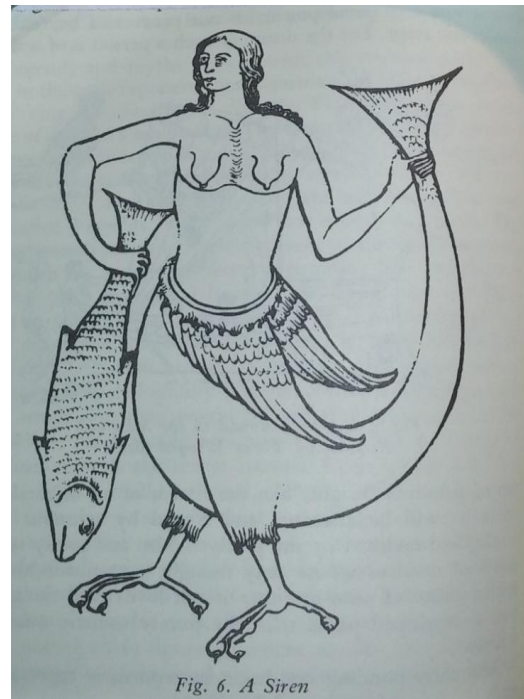
בפרק *The lady of the beasts*, גברת החיות (המכונה בשמן של אלות רבות, תואם אזור גיאוגרפי), כותב נוימן, ניכר תמיד עיקרון של ניגודים (המאפיינים של האלה הגדולה - כטונים ורוחניים, חיוביים ושליליים). כדוגמא לכך הוא מביא (Neumann, 1963 pl. 134, p. 275) את האלה מוקפת ע"י זאבים מצדיה כאשר החלק התחתון מורכב מדג וגלים:

האלה הגדולה הייתה שליטת חיות הפרא בשלושת הממלכות של המים, היבשה והאוויר, לובשת בגד שיש עליו דג גדול, כמו בתמונה הבאה ומרימה את הזנב הדג הספירלי כלפי מעלה:

הקישור לצד השלילי של האלה, מופיע בדמות הסירנה, כאשר היא נושאת את **זנב הדג של בתולת הים**: ציור מהמאה 12 (Harding, 1963)

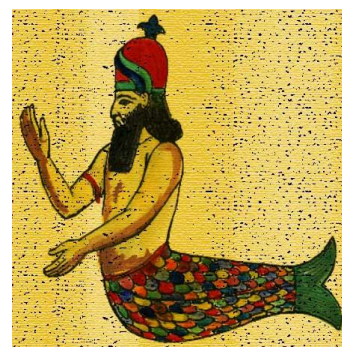

נוימן מסתמך על אגדה יהודית בה מי המעמקים (Neumann, 1993, p. 71) - הם המים הטריטוריאליים של האם הנוראה. **לילית** (מייצגת ביהדות את ההיבט השלילי של הנשי) אוכלת הילדים, מסרבת להיכנע לבני אדם, מסרבת לטרנספורמציה הומנית, נסוגה למקום הנקרא "**gorge of the sea**", הים הפרימאלי הכלוא בתוך קניון.

בדומה לוישנו, גם **במיתולוגיה המצרית**-- מופיע מוטיב הילד הפרימלי. Harpocrates, ילד שמש מצרי, לעיתים קרובות יושב על ניצן של לוטוס:

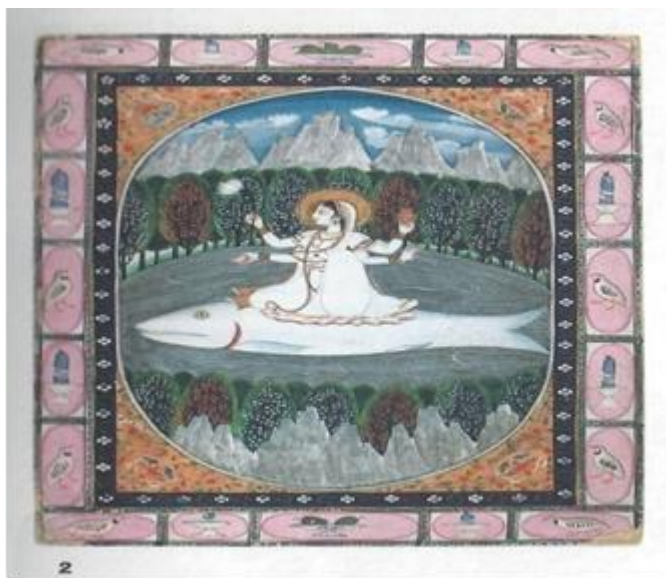

במיתוס אוזיריס, אחרי ביתור גופתו ע"י סת, הפאלוס שלו לעולם לא נמצא מאחר ונבלע ע"י דג. במצרים העתיקה, התייחסו לסוג הדג הזה, מצד אחד **כתועבה** (המילה "תעוב") abdomination סומנה בפיקטוגרם של דג), ומצד שני כדג נערץ ומקודש ואסור למאכל. ברוב פולחני הדג הדמות המרכזית הייתה אלוהות נשית. זה מקבל אישור מציורי דגים סביב הכתר של האלה המצרית ח'תור. הכוח הממייא animating והמפְרָה של המים יכול גם להיות מוצג באופן פאלי בצורת דג. **הדג** הוא הן הפאלוס והן הילד. מוטיב הדג מופיע גם באל הראשי – דגון- אל הדגן והחקלאות במיתולוגיות האמורית, האבלית והאוגריתית (משנת 2500 לפנה"ס) :

גם בהינדו מקום משמעותי לאלוהות הנשית. גַּנְגָה, אלת הנהר ההינדית (התמונה בהמשך), מזוהה עם המים הטהורים, מקור הקיום והפריון. לפי אמונת ההינדים, נהר הגנגס הזורם בצפון-מזרח הודו מטהר את הטובלים בו מחטאיהם. טקסי המים ובהם גם פולחן גַּנְגָה

מעידים על חשיבותם הרבה של המים בהודו, ארץ שבניינה וחורבנה תלויים בשיטפונות או בבצורת.

מהתרבות הסינית (Williams, 1974, p. 183-186):

מההיבט הקיומי, דגים ואורז מהווים במשך אלפי שנים המזון העיקרי של האוכלוסייה. דייג היה עיסוק בולט של האנשים מאז זמנים עתיקים. מסופר על השליט האגדי Fu Hsi (2953-2838 לפנה"ס) ששמו ניתן לו על בסיס העובדה שהוא עשה סוגי רשתות ולימד אנשים כיצד ללכוד בע"ח וכיצד לשמר את התוצרים של הים. סימבולית הדג משמש כסמל של (עושר) ושפע, על בסיס המילה 魚 דג, ו- 魚 שפע, וגם משום שיש שפע רב של דגים במימי סין. מהבחינה האסטטית:- הסינים מעריכים את הדגים ומגדלים מגוון ואריאציות רבות ויפות של דגי זהב בבריכות ובמכלים, זנים קישוטיים אלה הובאו לאירופה בסוף המאה ה-17. קרפיונים ודגי אוקונוס מתוארים לעיתים קרובות על חרסין סינית:

הודות לכוחות הרפרודוקטיביים שלו, הדג, הוא סמל להתחדשות שיקום וריפוי. מאחר, והדג שמח בסביבתו, הוא הפך לסמל להרמוניה ולאושר בנישואין (Bruce-Mitford 2014, p. 68).

brace of fish, connubial bliss [חבק/צמיד] ניתן בין פריטים נוספים כמתנת אירוסין למשפחת הכלה הנבחרת. מתנות מקובלות לטקס הנישואים היו קערות מעוטרת בברוזה, דגים ושרשרות דגים.

מאחר ודגים ידועים כשוחים בזוגות, כך זוג של דגים הוא סמלי להנאות האיחוד joys of union, בפרט עם טבע סקסואלי וכך הם משתקפים בציור של אמן סיני:

בין הסימנים מבשרי הטובות של בודהה נמצא גם קמע של הדג המונע רשע. הבודהיסטים נותנים ערך רב-מעלה לאלה המשחררים יצורים חיים, כמו דגים, ציפורים, צבים וכו', אשר נקנים למטרות פסטיבלים דתיים. בדרך כלל מוצאים בחצרות מקדשים בריכות שבתוכן שוחים קרפיונים או דגי זהב. טקס ברכות ותפילות נערכים לעיתים קרובות כאשר המתפללים משחררים את הדגים לתוך הבריכות. ידועים במיוחד הם המקדשים (Williams, 1974, p. 137) ב-Putua mountain. לדגים השונים בתרבות הסינית ייחסו איכויות סימבוליות. למשל הקרפיון עם שריון הקשקשים שלו רואים סימבולית כבעל תכונות מלחמתיות. מעריצים אותו מאחר ושוחה למרחקים ארוכים ונאבק נגד הזרם, לכן הוא סמל של התמדה ואומץ ואריכות ימים ומזל קטן (אל הרחמים במיתולוגיה היפנית). מקביל לגואן-יין (אלת הרחמים הבודהיסטית), ניצבת על גב קרפיון:

פולחן קנון (רז, 2000, ע' 147) הובא ליפן מקוריאה זמן קצר אחרי שהבודהיזם הגיע לאיים. מאמיניו פונים אליה בבקשת חמלה ועצה. היא מגנה על ילדים, נשים יולדות, וגם על נשמות המתים. אחד הדימויים שלה הוא 'קנון בעלת אלף הזרועות' שכולן שלוחות בחמלה אל המתפללים.

סוגי דגים רבים ידועים כעוברים טרנספורמציה. למשל, דג החידקן sturgeon החי בנהר הצהוב, אומרים שהוא עולה במעלה הזרם בירח השלישי של כל שנה; ואלה אשר מצליחים לעבור מעל למפלי נהר ה- Lung-mem עוברים טרנספורמציה והופכים לדרקונים; מכאן שדג החידקן הוא סמל למעמד רם, או למעבר מבחנים בהצטיינות. במיתולוגיה הנורדית והקלטית ישנם מוטיבים דומים של איכויות דומות לגבי דג הסלמון. בספרות של שושלות קדומות (Williams, 1974, p. 332), דגים מושווים לנתינים של המלך, ואמנות הדיג מושווה לזו של שליטה ruling - כך הדיג הלא מיומן לא ילכוד אף דג, וכך נסיך חסר טקט לא יצליח בשלטונו.

ביהדות-

במשך תקופות ארוכות חשבו שהדג היה סמל נוצרי. אף כי קיומו של הדג כסמל בפגניזם הוכר ע"י המומחים, רק שני מלומדים (Scheftelowitz & Eisler; in Goodenough, 1953, p. 1-13) טענו שיכול להיות שהדג היה גם סמל ביהדות.

גודאינק מתייחס לא רק לדגים הרגילים אלא גם לדולפין (שהוא יונק) ומפלצות ים מיתיות; זאת מאחר והערכים הסימבוליים של יצורי הים מתמזגים כ"כ קרוב כך שאפשר לדון בכולם כדגים.

הדג מיוצג ע"י יהודים כסימן בתוך הזודיאק הדג מופיע באופן הרגיל כ- Pisces, מזל דגים, מתואר בדרך הרגילה כזוג דגים, בד"כ פונים בכיוונים מנוגדים ולעיתים קרובות מקושרים ע"י חוט מקשר מהפך של האחד לזה של השני.

נראה שסימן הדגים של הזודיאק היה חשוב במיוחד ליהודים באותה תקופה [יונית-רומית], נמצא גם בקטקומבות ברומא, בבית כנסת ב- Er-Rafid [שם, תמונה מס' 1], ובבית הכנסת בדורא.

בפסיפס בבית הכנסת בבית-אלפא נתגלו סמלים יהודיים רבים כולל סלים של לחם ופרות. מעל ארון הקודש בראש הציור מימין אשכול ענבים, ומשמאל-דג, לשון הדג אדומה [שם, תמונה ע' 635].

הדוגמא המרשימה ביותר של הדג כסמל יהודי נמצא ברצפת המוזאיקה בבית הכנסת ב-Hammon Lif בטוניסיה. בצד חוף עם פרחים מופיעה תמונה של ים בתוכו שוחה דג ענק, דולפין ושני ברווזים. מפיות הדג והדולפין יוצאים מעין חבלים ונראה שכך תפסו אותם. בין הדג והדולפין ישנו גלגל ומעליו עצם כלשהוא שחוקר בשם בִּיבֶל פרש אותו כי אלוהים, והציע שכל הסצנה מסמלת בריאה, הים, היבשה, הציפורים, הדגים, הפרחים. הדג והדולפין עם חבלים היוצאים מפיותיהם יכולים להיות אדפטציה של סצנת דִּיג. באנטיוכיה, אָרוס רכב על דולפין שעה שתופס אותו באמצעות חכה וחוט. סֶבֶרָה, יתכן שזהו אורפיאוס כדִּיג אשר מעלה דגים מהמעמקים בעזרת המוסיקה שלו. לפי אייסלר, השם אורפיאוס פרושו "דִּיג".

בפפירוס קופטי מתואר ישו כדִּיג בצורת דג הדג עבור עצמו, ישו מזוהה גם עם הדג וגם עם הדיג. פטרוס נקרא "fisher of men" מציל נשמות, כמו דגים הנתפסים ברשתו, על מנת לנצר אותן. פטרוס כדִּיג וכדג.

בצפון אפריקה נמצאו ייצוגים רבים של נופים ימיים עם דגים וסצנות דִּיג. בקטקומבה יהודית קטנה ברומא יש צורה של דג בין שני עצי דקל גדולים. בבית הכנסת בשיך אבריק מופיע ציור של שני עצים, חיה, אולי אריה או שור, ודג. ב-Acrae בסיציליה, יש אבן, עץ דקל עם פרי, סוגי ציפורים, כד שנחשב יהודי, עליו מספר עצמים עגולים, לחם ודג. רבים מהסמלים שעל האריחים הם פגניים ויהודיים. הדג מופיע על מנורות רבות בפלשתינה כמו בתל En-Nashbe- מנורות עם 7 חורים שנחשבו יהודיות. לדוגמא זו דמיון רב לדוגמא משיך אברייק.

חוקרים מצאו ששמו את האובייקטים מתחת לקשתות כדי להראות את קדושתם המיוחדת. המנורה שהיא סמל יהודי נפוץ וידוע, מופיעה גם בקברים עתיקים, למשל המנורה [שם, ת' 6] בה יש ענף דקל מתחת לכל אחד משבעת החורים. במחצית התחתונה דג עם פה פתוח שנראה כתופס אובייקטים עגולים (ממצא מעתיקות ביתר). שם נמצאה מנורה נוספת מאותו קבר עם דגים. יש מקבילות לסימבוליזם של מנורות אלה בפגניזם, ביהדות ובנצרות.

גודאינץ רואה יותר ויותר שאלה מנורות יהודיות אך מציין שלעולם אין וודאות. בחפירות גזר נמצאו שתי מנורות. אחת, מנורה עם ארבעה דגים, שניים מכל צד, ושני עצמים אובליים עם מרכזים עגולים נראים כמו עיניים. עיניים- נקראו בד"כ "עיני הורוס" ששמשו

קמיעות. שנייה, גם כן עם ארבעה דגים ושניים בכל צד אך אחד שוחה אחר השני סביב לפתח.

בירושלים נמצאה מנורה מעוטרת בעיקר על ידי דגים, זה מול זה, עם כנראה גזע דקל ביניהם. [דג עם עץ דקל]. במנורה נוספת [שם, ת' 7] יש שני דגים המקיפים ענף/עץ דקל. בג'ראש, עיר ירדנית מהתקופה הרומאית, נמצאו עוד מספר מנורות עם דגים עם ענף דקל. שפטלוביץ (in Goodenough, 1956) מתייחס לאמונה יהודית נפוצה [מהספרים החיצוניים] שבאחרית הימים המלאך גבריאל יתפוס 'דג טהור' 'pure fish', הדג יבותר ויחולק כמזון-כתרופה לחסידים. כך הדג של אחרית הימים, ישמש כריפוי לצדיקים.

לשני חוקרים נראה היה שהנוצרים אימצו לראשונה את סמל הדג בסוריה. גודאינף עצמו בדעה שהדג האוריינטלי מופיע בברית החדשה פ' 6. זהו הביטוי המפורש הראשון של קבלת הדג כסמל לאכילה בטקס המקודש, וכסמל של הגואל saviour אותו אוכלים באוקריסט. בגרסה קופטית של אותו מוטיב [שם, ת' 43] נמצאה מוזאיקה מהמאה החמישית, בכנסייה בטבחיה [שם, ת' 48], מוטיב נס הלחם והדגים, סל הלחם מוקף בדג בכל צד. פעמים רבות הדג הוצג כתחליף ליין בסצנות הסעודה האחרונה [קטקומבות ברומא; שם, ת' 47] בסצנות אלה מפרשים את הסעודה האחרונה במונחים של נס הלחם והדגים. בקתדרלה של סלרנו באיטליה שנבנתה במאה ה-11 יש תמונה בה הכפלה של דגים למעלה והסעודה האחרונה למטה. על השולחן לחם ודג, ועוד.

ביהדות מופיע מוטיב הדג כמסמל את בני ישראל. בראשית, פרק מ"ח, פ' 16, בברכת יעקב לבניו וליוסף:- "המלאך הגואל אותי מכל רע יברך את הנערים ויקרא בהם שמי ושם אברהם ויצחק ויִדְגוּ לרוב בקרב הארץ".

יונג [Jung, 1996, PP. 178] אומר שגביע הקידוש היהודי chalice of benediction היה לעתים מעוטר עם דימויי דגים, מאחר והדגים היו המזון של המבורכים the blessed בגן עדן. שפטלוביץ (Goodenough, 1956) מוצא את מוטיב 'המאמינים כדגים קטנים' (חבקוק א', 14): "ותעשה אדם כדגי הים כְּרֶמֶשׁ לא מושל בו: כולה בחכה העלה יגורוהו בקֶרְמוֹ ויאספּוּהוּ במכמרתו, על כן ישמח ויגיל: על כן יזבח לְקֶרְמוֹ ויקטר למכמרתו".

היהודים, בפרט המאמינים, הם דגים קטנים השוחים בתורה, רק שם הם יכולים לחיות. משום שכמו דגים כאשר מוציאים אותם מהים הם מתים מיד, כך האדם היהודי מת מִיְדִית כאשר הוא עוזב את התורה.

"בדיוק כפי הדגים שחיים במים, כאשר נופלת טיפה מלמעלה, הם תופסים אותה בצימאון כאילו מעולם לא טעמו מים בחייהם. כך ישראל שגדל והתחנך במימי התורה, כאשר שומעים אקספוזיציה חדשה של התורה הם בולעים אותה בצימאון כאילו מעולם לא שמעו לימוד תורה בחייהם". השוואת אלוהים למים חיים [תהילים פרק ל"ו, פ' 9] מוכרת בתנ"ך. "יִרְוֶן מִדְשֵׁן בִּיתְךָ ונחל עֲדִינְךָ תִשְׁקֶם".

רבן גמליאל הזקן דיבר על ארבעה סוגי דגים:-
 דג לא נקי- צעיר דל, שלומד תורה, מישנה, הלכה ואגדה מבלי להבינם.
 דג נקי - זהו צעיר עשיר אשר לומד תורה, מישנה, הלכה ואגדה ויש לו הבנה.
 דג מהירדן - זהו מלומד אשר לומד תורה, מישנה, הלכה ואגדה ואין לו הכישרון של to give
 and take, לשקלא וטריא, להגיע לפשרות.
 ודג מהים הגדול - זהו מלומד שלומד תורה, מישנה, הלכה ואגדה ויש לו הכישרון to give
 and take, לשקלא וטריא, להגיע לפשרות.
 רב אשי, עשה הנגדה בין הדג הגדול, הלוויתן, החי במעמקים, מול הדגים הקטנים החיים
 במים רדודים.
 גודאינף נוטה לסכם שיהודים המשילו את האדם המאמין לדג שיכול לשרוד רק באלמנט
 המקורי שלו, היהדות.
 השוואה/המשלה זו של האדם המאמין לדג עברה לנצרות יחד עם מורשות יהודיות נוספות
 שעברו פרשנויות מחודשות. שכן עכשיו, המים לא יכולים להיות התורה כמימי החיים.
 הסעודה האחרונה של ישו תוארה כארוחת דגים. ישו עצמו הושווה לדג (איכטיוס). סמליות
 זו מקשרת את הסעודה האחרונה עם המשתה המשיחי של האגדה היהודית, שהיא גם
 ארוחת דגים, כזו שבה יוגש בשרו של הלוויתן, לחסידים. אכילת לווייתן היא התייחסות
 ברורה להטמעה מודעת של הנפש הקדומה. מצד אחד, המזון – הדג מספק קשר חיוני של
 גאולה עם העצמי. מצד שני, זהו החומר הפרימרי שחייב לעבור טרנספורמציה ולהיות אנושי
 על ידי מאמצי האגו (Edinger, 1987, p. 66-67).

פסיפס זה, בסנט' אפולינרה, רוונה שבאיטליה, הוא אחד הדימויים המוקדמים ביותר של הסעודה האחרונה (מתי כ': 17-33). הוא התפתח מסוג דימוי קודם מהקטקומבות שבו משתה דגים ולחם סימל את איחודם של הנוצרים שנפטרו עם ישו בעולם הבא. בקטקומבות, שני הדגים על השולחן התייחסו הן לנס הכיכרות והדגים והן לטקסטים שהפכו את הדג למטאפורה לישו.

בנצרות, המים נהיו המים המיסטיים של הבפטיזם. (מימי הטבילה הם לא משהו שהנוצרים חיים בהם כמו שהיהודים חיים בתורה). טרטוליאן (תיאולוג נוצרי, חי ופעל בקרתגו במאות

הראשונות לספירה) קרא לנוצרים דגים קטנים. "אבל אנו דגים קטנים, בהתאמה לאיכטיוס שלנו, ישו קרייסט, נולדנו במים, אין אנו נגאלים בשום דרך אחרת אלא בזה שנישאר במים". טרטוליאן ממשיך את קרייסט לא מים, אלא לאיכטיוס, דג גדול.

את הטענה של טרטוליאן אפשר לראות כפרוש של הרעיון מהיהדות, שהמאמינים הינם דגים. מוטיב שיתגלגל לנצרות כאשר ישו הוא הדג הגדול - איכטיוס, והמאמינים - הדגים הקטנים. ניתן לומר (Jung, 1996, pp. 127-128) שבדורות רבות הדג הוא סמל של הגואל-מושיע [מאנו, אואנס, אה, ועוד], ובנצרות קרייסט.

בספרו, איון (Jung, 1996, pp. 217-219), יונג מדבר על דג ה-Echeneis, הרמורה. זהו דג אקטואלי, אבל יש לו תכונות אגדיות עתיקות. בהתאם לאגדה, כאשר הוא נצמד לספינה באמצעות פיו, יש לו הכוח לעצור את הספינה במהלכה, ולהביא לעצירתה.

יכולת זו מתגלה באטימולוגיה. הפועל eco, להחזיק/לעצור hold, ו-naus פרושו ספינה. כך שם הדג פירושו "מחזיק/עוצר הספינה". המלה remora באה מהשורש mora שפרושו עיכוב delay. המילה מורטוריום מאותו השורש.

דג הרמורה מסוגל אף להיצמד בחוזקה לבעלי חיים ימיים אחרים ולהתנתק מהם בקלות מבלי לגרום להם נזק. יונג מצטט טקסט מהמאה ה-17: "הדג הקטן אכנאס, שאין לו לא דם ולא עצמות, וסגור באותו אזור עמוק של הים הגדול האוניברסלי. דג קטן זה הוא קטן באופן קיצוני, לבד, וייחודי בצורתו, אבל הים הוא גדול ורחב, ולכן בלתי אפשרי לתפוס אותו עבור אלה שאינם יודעים באיזה חלק של העולם הוא שוכן... אף על פי כן, כאשר אנו מדברים באוזני חבר בו אנו בוטחים, אנו מלמדים אותו את הסוד החבוי של החכמים, כיצד הוא יוכל באופן טבעי, מהיר ובקלות לתפוס את הדג הקטן בשם רמורה, אשר מסוגל לעצור/לבלום את הספינות הגאווותניות של האוקיאנוס הגדול, שהוא הספיריט של העולם, השלכה של הלא מודע. אלה שאינם בני אמנות האלכימיה, הם בורים ואינם יודעים אוצרות יקרים אלה....

כך נדרש ממני שאלמד אותך על המגנט של החכמים, שיש לו הכוח של למשוך את הדג הקטן ששמו רמורה".

יונג כותב [Jung, 1984, p. 421]: "בשנת 150 לפנה"ס גילה היפארכוס, אסטרונום יווני, שמזל טלה Aries נעלם והשמש עלתה עם סימן חדש. האלים השתנו כאשר הכוכבים השתנו. כאן ה-Ram הטלה' השתנה ל'דג', הוא מת כטלה ונולד כדג. הדג נהיה לסמל. הבפטיזם הנוצרי קשור עם סמל זה. הכומר המטביל עדיין עונד את טבעת הדי'ג-אבן יקרה שמייצגת את שלל הדגים הפלאי, מייצגת את התכנסות הנוצרים ל'רחם הכנסייה'.

בסימן של הזוידאק הדגים מיוצגים בדרך מיוחדת, הם שוכבים כמעט זנב לזנב, מחוברים עי' קישור. האחד פונה אנכית כלפי מעלה, האחר אופקי. לכך משמעויות של שילוב ניגודים: מודע-לא מודע, רוחני-חומרי, קרייסט-אנטיקרייסט".

יונג רואה את תחייתו יוצאת הדופן של סמל הדג בנצרות הקדומה, כקשורה קשר סינכרוניסטי עם תחילת העידן האסטרולוגי של "דגים".

הדג עלה באותו זמן כדימוי ממעמקי הלא מודע ונהיה קשור עם דמותו של קרייסט (Jung, 1984, p. 285-86), במובן מיוחד, לכן, הדג מייצג אותו אספקט של קרייסט אשר מסמן אותו כתוכן של הלא מודע, כגילוי של הסלף הלא מודע.

במגדל בבולינגן, ישנו קטע בגילוף באבן שיצר יונג - נחש בולע דג. גילוף אבן זה מתעד אירוע שיונג חווה באופן אישי בחייו. ביום אחד, בשנת 1933, יונג מצא נחש שכנראה נחנק למוות בעת ניסיון לבלוע דג חי שלם. שני היצורים היו מתים. יונג ראה זאת כסינכרוניסטי, כלומר, כצירוף מקרים משמעותי ולא אקראי, שכן הוא עבד וכתב באותה תקופה על הקשר בין הנצרות (המסומלת על ידי הדג) לאלכימיה (המסומלת על ידי הנחש). עבור יונג, אירוע חיצוני זה התרחש במקביל למחשבותיו על האופן בו חסרה יכולת של שתי המערכות המסורתיות הללו לשלב ולהטמיע (כלומר, לבלוע ולעכל) את נקודות המבט השונות שלהן, (Cambray, 2009, p. 9-10).

Figure 1. Jung's carving of a snake swallowing a fish. Permission from Paul & Peter Fritz AG Literary Agency for the C. G. Jung Estate.

בהמשך, כאשר העמיק בחקר האלכימיה מצא חיבורים בין המערכות:

'הדג באלכימיה' - (Jung, 1996, pp. 213-216)

יונג עסק רבות עם משמעות מוטיב האבן – אבן החכמים- באלכימיה, ומחבר זאת עם סמל הדג: יונג מתייחס לדג הקינדיאני "cinedian fish" והאבן הקינדיאנית "cinedian" stone. "Cinedian" בא מהמילה היוונית kineo, משמעותה להכניס לתנועה. הגדרות אחרות יהיו to originate ליצור/להמציא/לחולל או להיות המחבר/היוצר של השורש. קינאו הוא הבסיס של המילה קינטי, וסינמה לתמונות נעות.

בהתייחס לדג הקינדיאני יונג אומר: - "דג עגול ושקוף מסוג מיוחד, בלי "cortices" קליפות. דג הסינדיאן חי בים על חופי סוריה, לוב, ופלשתינה, אורכו שש אצבעות, והוא דג קטן עגול. יש לו שתי אבנים בראשו ואבן שליטת בחולית הזנב השלישית... זוהי אבן פוטנטית במיוחד

ומשמשת שיקוי-אהבה....."אבן זו היא תאומים, או כפולה, האחת היא אטומה ושחורה, אבל השנייה אף שהיא שחורה היא מבריק וזוהרת כמו ראי". זוהי האבן אותה אנו מחפשים, ולא מוצאים אותה: מאחר והיא האבן של הדרגון.... אבן זו הייתה ידועה לאלכימאים של ימי הביניים אשר קראו לה draconites.... היא הייתה ידועה כאבן יקרה, שניתן להשיגה ע"י חיתוך ראשו של הדרגון".

זה לא רק דג, זה גם אבן, ולא רק אבן, אלא אבן כפולה. "..... לאור זאת, הטבע הכפול של ה-cinedian stone עשוי לסמל את הפולריות ואת איחוד הניגודים, מה שנותן ללפיס פילוסופורום משמעות כסמל מאחד".

הדג הקינדיאני שבמוחו ובעמוד השדרה שלו אבנים מרשימות אלה, הוא דג מוטורי, הדג שמניע motivates; הוא המניע, היוצר. כך דימוי של דג זה מבטא את ראייתו של יונג שהסלף הוא מקור של אנרגיה (Jung, 1996, pp. 203). זהו אחד האספקטים של הסימבוליזם של הסלף. וכן הסלף הוא המחולל, היוצר, של כל הדברים.

יונג ממשיך ונותן פרוש פסיכולוגי על משמעות הדג-אבן או האבן הדרקונית :- "הדרקוניטי draconite שלנו, גם, בעל כוחות יוצאי דופן..... אשר עושה אותו מתאים להיות ה"ליגטור של אפרודיטה", כלומר קסם האהבה. קסם כזה גורם לכפייתיות אשר עומדת כנגד העמדה והרצון המודעים של האדם; יש לומר, רצון מוזר עולה בתוכו אשר חזק יותר מהאגו. לאמירה קצרה זו של יונג יש משמעויות פסיכולוגיות ניכרות. בתרגום למונחים קליניים, יונג אומר שכל סימפטום נירוטי, כל כפייתיות, כל התמכרות, כל אפקט פרימיטיבי שלא ניתן לשליטת האגו- כל אספקטים אלה של סימפטומטולוגיה פסיכולוגית, כוחם נובע מהסלף. זה חשוב מאד לאנליזה המעשית מכיוון שהסימפטום, האפקט הפרימיטיבי, הדחף הכפייתי, אותו תוכן בלתי מודע אשר תופס את האגו- זהו הדרגון, זהו הנחש, או הדג הסינדיאני עם מניע הכוח motive power, אבל בלב [=במרכז] שלו, מוכל בתוכו, זוהי האבן היקרה של הסלף.

את האבן ניתן להוציא מראש הדרגון, או מראש הדג, ואז נהיה אבן יקרה gem. דג זה שכל כך קשה לתפוס אותו מאחר והוא כל כך קטן בים הרחב ניתן לתפוס ע"י "המגנט של החכמים", ואז יונג מדבר על כך:- "אין סיכוי כלשהוא לתפוס את היצור הזעיר הזה אם לא קיים אצל הסובייקט "המגנט של החכמים". "מגנט" זה הוא בודאי משהו שמסטר יכול ללמד את תלמידו; זוהי ה"תיאוריה", הדבר הסולידי היחיד ממנו האדפט יכול להתקדם. מאחר ואת הפרימה מטריה תמיד צריך למצוא, והדבר היחיד שיכול לעזור לו זה "הסוד הערמומי של החכמים", תיאוריה שניתן להעביר ממורה לתלמיד [Jung, 1996, pp. 219]. השימוש המקורי במילה תיאוריה פרושו קונטמפלציה-הרהור.

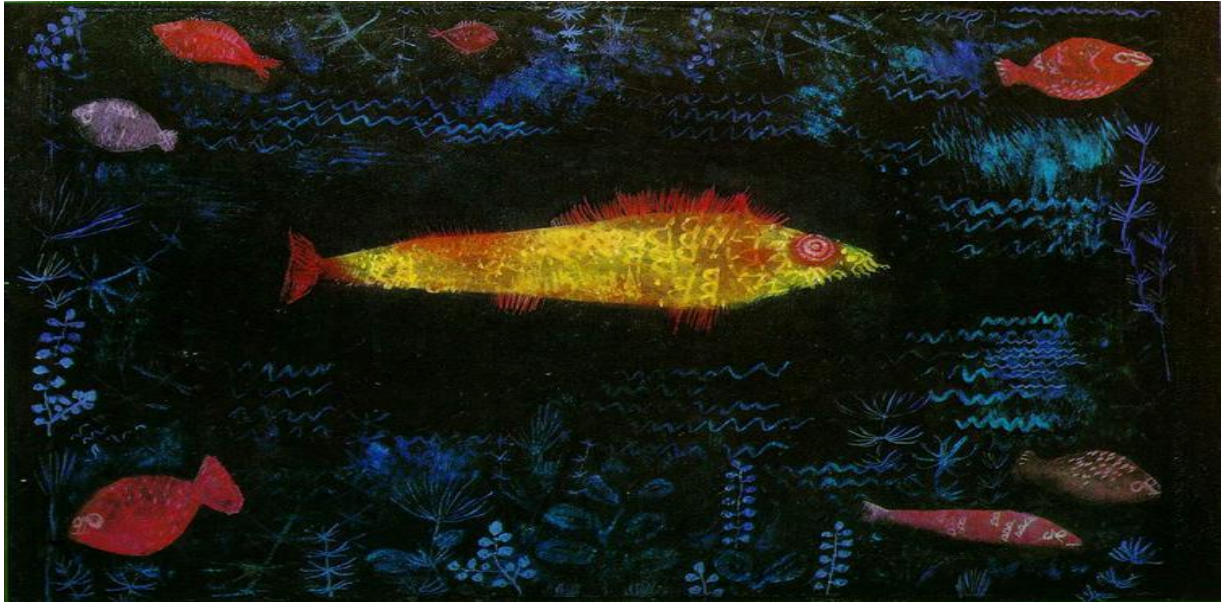
זהו ה"סוד" שמלמדים בתהליך אנליטי, שבאמצעות הטיפול בחומר הפסיכי הקטן ביותר, הנבזי ביותר, שנראה הכי לא משמעותי, האדם מגלה את דימוי-האל ומתקשר אליו. [Jung, 1996, pp. 222].

בציור האלימי (Jung, 1980, f. 132), כאן, הדייג, מוטיב שכיח בחלומות, מתייחס לתהליך של הבאת תכני הלא מודע למודעות.

"הדג במעמקי הים ובחלומות, כמו השמש ששוקעת ומופיעה עם סימן חדש כך הדג-ילד הוא סמל של התחדשות ולידה מחדש" (Jung, 1952, pp. 290). לסיומו של הפרק הראשון נביא דוגמא יפה לקשר הנפשי עם סמל הדג אצל האמן השווייצרי פאול קליי, ששמר את חייו הפנימיים עצמו, הרגיש קירבה פרוטקטיבית עם דג-הזהב המאיר שלו **luminous goldfish**. מזועזע מהחדירה שלנו לקרקעית הים הנסתרת שלו, הדג של קליי מתבונן בנו בזהירות, כאילו חמדנו את קשקשיו מצופי הזהב, שעה שחבריו הנפחדים מיהרו להסתתר בין אצות, צמחי הים. ספקות פנימיים הובילו את קליי לוותר על חכת הדייג שלו, ובמקום זאת, לחכות בסבלנות על חוף המודעות לגילויים דמויי דג **fishlike revelations**. בהיותו מסוגל להיסחף לחולמנות אמנותית **artistic reverie**, ממש כמו לגלוש בעדינות מתחת למים, כתב קליי ביומנו

שהציורים שלו היו כמו חלומות צפים מתחת למעטה הערנות של החיים, חלומות שניתן היה לחלצם (מתוך המים) כמו דג מוזהב, נוצץ, מבהיק, עם להט של עולם קדום. כותב קליי בשיר: "סוג של שקט זוהר כלפי הקרקעית, מהלא וודאי from the uncertain , משהו זוהר לא מכאן, לא ממני, אלא מאלוהים" (ע' 312; Grohmann, 1967).

הדג כמוטיב בתהליכי נפש - בתהליכי, התפתחות, טרנספורמציה ואינדיבידואציה

מוטיב הדג כמוטיב ארכיטיפי, בתהליכי טרנספורמציה ואינדיבידואציה, מופיע מאז ומתמיד במיתוסים של תרבויות שונות ובחלומות בני זמנינו. בפרק זה נביא דוגמאות אחדות.

טרנספורמציה במעי הדג - הדג כִּסָּל

סיפור יונה-

הספור מתחיל עם קריאת ה' ליונה ללכת לנינוה ולהוכיח את אנשיה על מעשיהם. (יונה אינו נענה לקול ה'- קול הסלף) והוא בורח תרשישה ועולה על אֶנְיָה. מתחילה סערה והאנייה עומדת להישבר, אך יונה נרדם (במצב לא מודע) ברכת הספינה. רב החובל ואנשי האנייה יודעים שיונה בורח מדבר ה', משליכים אותו לים... "ויעמוד הים מזעפו".... (זעם האל שֶׁכָּר-הַתְּקוּפוֹת הָלֹא מוֹדַע שֶׁכָּנוּ).

פרק ב'- "... וַיֵּמָן ה' דָּג גָּדוֹל לַבְּלוּעַ אֶת יוֹנָה, וַיְהִי יוֹנָה בַּמְעִי הַדָּג שְׁלוֹשָׁה לַיִּלּוֹת: וַיִּתְּפַלֵּל יוֹנָה אֶל ה' מִמְּעֵי הַדָּג:..... בהתעטף עלי נפשי את ה' זכרתי, ותבוא אליך תפילתי אל היכל קדשך: ..ואני בקול תודה אזבחה לך, אשר נדרתי אשלמה ישועתה לה': ויאמר ה' לדג וַיִּקָּא אֶת יוֹנָה לִיבְשָׁה:"

פרק ג'- "וַיְהִי דְבַר ה' אֶל-יוֹנָה שְׁנִית לֵאמֹר: קוּם לךְ אֶל נִינוּה הָעִיר הַגְּדוֹלָה, וְקֹרָא אֵלֶיהָ אֶת הַקְּרִיאָה אֲשֶׁר אֲנִי דוֹבֵר אֵלֶיךָ: וַיִּקָּם יוֹנָה וַיֵּלֶךְ אֶל נִינוּה"....

לאחר הטרנספורמציה במעי הדג (בלא מודע), יונה מקשיב ונענה לקול אלוהים, קול הסלף.

בהתייחס לסימבוליזם של הדג [Jung, 1996, pp. 174] מביא יונג את סיפור הדג המרפא healing fish, מספר טוביה, שהוא אחד מהספרים החיצוניים הלקוחים מהברית הישנה היננית. ייתכן והמקור הוא באמונה יהודית: "באחרית הימים המלאך גבריאל יתפוס 'דג טהור' 'pure fish', הדג יבותר ויחולק כמזון-תרופה לחסידים. כך הדג של אחרית הימים ישמש כריפוי לצדיקים".

אדינגר (Edinger, 1985, p. 214-215) מרחיב את משמעות הספור מההיבט של הריפוי בטרנספורמציה: האגדה, לפי אדינגר, רלוונטית מאוד לתהליך האנליטי וכוללת סימבוליזם חשוב באשר למה נדרש כדי להתייחס ללא מודע מבלי להיות נהרס על ידו. טוביה Tobit הזקן חי בנינה. הוא היה עיוור, נרדף ומוזנח, והתפלל למותו. באותו יום עצמו שרה האישה הצעירה, בתה של רחל אשר חיה בעיר מדיה Media, היו לה מחשבות אובדניות מאחר והיו לה שבעה נישואין, ובכל פעם בליל הכלולות הדמון אשמדאי הרג את בעלה הטרי. שתי דמויות אלה-- הזקן העיוור והאישה הצעירה אשר הדמון הרג את בעליה, איזו את נפשם למות.

במהלך תפילתו נזכר טוביה שפעם הפקיד סכום ניכר של כסף אצל אדם בעיר במדיה. הוא קורא לבנו טוביאס אליו ואמר, "הפקדתי פקדון של כסף במדיה ואני רוצה שתלך ותיפדה אותו". כך יצא טוביאס הבן למסע ועמו חבר, מלווה, שהתברר שהוא המלאך רפאל. בלילה הראשון הם חנו ליד גדת הנהר Tigris, ודג ענק זינק מהמים ואיים לבלוע את רגלו של טוביאס. רפאל המלאך אומר לו לתפוס את הדג ולהוציא ממנו את הלב, המרה, והכבד. התחולל מאבק סוער, בסופו טוביאס לכד את הדג, הוציא את החלקים הפנימיים שם אותם בצד ואת יתרת הדג אכל.

Vignali, Jacopo (1592-1664), Tobias and the Angel, Pinacoteca Nazionale di Palazzo Mansi, Lucca, Italy

כאשר הגיעו למדיה, טוביאס פדה את הכסף המופקד, וגם פגש את שרה. הוא חזר אחריה והם נישאו. אז הגיע ליל הכלולות. המלאך רפאל מסביר לטוביאס את ערכם של החומרים שהוציא מהדג, ואומר לו: שבליל הכלולות עליו לקחת את הכבד ואת הלב לשרוף אותם. העשן [קטורת] יגרש את הדמון הרשע. ואת המרה עליו לשמור. וכך אומנם קרה, ובליל הכלולות טוביאס מימש את הנישואין לשרה.

בני הזוג חזרו לנינה, וכאן טיפל טוביאס בעיני אביו עי' מריחת המרה של הדג על עיניו, וכך שוקמה ראייתו של האב. בנקודה זו גילה המלאך רפאל את עצמו, עף ונעלם.

בסיפור, המצב המקורי הוא מצב של עיוורון וייאוש. אפשר לחשוב, אומר אדינגר, על טוביה כאגו ושרה כאנימה. התפילה של טוביה הניעה את הדברים מאחר ובמהלכה נזכר בהפקדת הכסף והוא שולח את טוביאס בנו ללכת לפדותו; כך המסע מתחיל, עם המלאך המלווה המופיע כמדריך.

אז בא האירוע המרכזי של הסיפור בו הדג מזנק ומפחיד את טוביאס. פוטנציאלית זהו דג קורטיבי, אבל תחילה הוא מופיע כמאיים והשאלה היא מי הולך לתפוס את מי, טוביאס את הדג או הדג את טוביאס. טוביאס מצליח לתפוס את הדג ולהוציא ממנו את האיכויות הקוראטיביות, מה שמניע את התהליך.

טוביאס פוגש את האנימה ויכול לממש את הנישואין הודות לחלקים הקוראטיביים של הדג. עושר ניכר של ליבידו הוצא מהלא מודע והוחזר למודעות, ובמקביל עיוורונו של טוביה האב נרפא עם חומרי המרה.

לדימוי של הדג, אומר אדינגר, יש באופן בסיסי שתי משמעויות. מחד, בהיותו בעל דם קר, זהו דימוי של הנפש הפרימורדיאלית, האינפנטילית, האינסטינקטואלית הבלתי מובחנת. הצד האחר של המשמעות, הוא ההזדהות עם קריסט וכל העידן aeon, [עידן דגים] וכך זהו כסימבול של הסלף. מכאן, זה סמל של הגבוה ביותר והנמוך ביותר באופן סימולטני, וזה מתקשר לעובדה שבאגדה כאשר הדג הופיע לראשונה הוא מהווה איום, לאחר שטוביאס מתמודד ומטפל בו, הוא נהיה תרופה קורטיבית בעלת ערך גדול ביותר.

בדימוי הדג בתהליך הטיפולי יש למעשה שלושה שלבים :- תחילה, זה לתפוס את הדג. שלב שני, להוציא את הערכים הריפויים. שלב שלישי, להשתמש בתרופה בסיטואציה החיה living situation. אפשר לקרוא לשלושת השלבים לתפוס capture, להוציא extraction, וטרנספורמציה, "וזה אני רואה כתמצית של כל התהליך האנליטי", אומר אדינגר.

אדינגר טוען שהרעיון המרכזי מאחורי סיפור זה שהקונונקציו מביא למוות - חיסול המודעות - עד אשר האנרגיה של התאווותנות האינסטינקטואלית [=הדג] תוצא מצורתה המקורית ותעבור טרנספורמציה לספיריט [=הקטורת - incence] .א.ז, הבנה מודעת.

הקונונקציו מצליח רק אחרי תפיסת הדג והוצאת התמצית [אֶסֶנְס] שלו, שנהיית תמצית מצילה. כלומר, התשוקה של הלא מודע צריכה להיות בשליטה כהקדמה חיונית לקונונקציו.

המָרָה מתקשרת למרירות של התשוקה המתוסכלת, אבל החוויה של מרירות כאשר מובנת באופן הנכון [= מיושמת applied לעיניים], מביאה לחוכמה wisdom. האיכויות הבולטות של מָלַח הן מרירות וחוכמה (Jung, 1963, pp. 330-332). ככל ששני רעיונות אלה עלולים להראות בלתי תואמים, במובן הפסיכולוגי משתייכים לפונקציה הרגשית feeling function.

דמעות, עצב, ואכזבה הם מרים, אבל חוכמה היא מנחם בכל סבל נפשי. ואכן, מרירות וחוכמה יוצרים זוג של אלטרנטיבות: היכן שיש מרירות, חסרה חוכמה, והיכן שיש חוכמה לא יכולה להיות מרירות.

מלח כנושא של אלטרנטיבה גורלית זו, הוא בהתאמה עם הטבע של האישה..... הקדורות של האישה היא מקור של אכזבות עבור גבר, אשר בקלות הופכת למרירות, אף שבאותה מידה, אם היא מובנת - יכולה להיות מקור של חוכמה.

ב-31.7.1935 כותב יונג לאריקה שלגל, אשת רופא חבר (Jung, 1973, p. 193)

"לעיתים קרובות חשבתי לו רק יכולתי לפקוח את עיניו של אבי, אבל הוא ניפטר לפני

שתפסתי את הדג שהכבד שלו הכיל את תרופת הפלא."

כאשר יונג עבד על סמל הדג, הוא נזכר בהופעת מוטיב הדג בחלום של בנו (ב-1916): "בני בן התשע חלם חלום ביעותים. בבוקר ביקש מאמו עפרונות צבע, והוא שבד"כ לא צייר, עתה צייר את חלומו. הוא קרא לזה "תמונתו של הדייג". במרכז התמונה זורם נהר, דייג ומוט בידו ניצב על החוף. הוא העלה דג בחכתו. על ראש הדג הייתה ארובה שממנה עלו להבות והיתמר עשן. מעבר לנהר בא השטן כשהוא מעופף באוויר. הוא הפליט קללות היות שהדג שלו נגנב. אך מעל ראש הדייג ריחף מלאך ואמר: "אינך יכול לעשות דבר; הוא תופס רק את הדג הרע". (יונג, 1994, ע' 182).

שוב ראה יונג את העבודה הנפשית בלא מודע ואת הופעת הדימוי הארכיטיפי של הדג.

יונג היה עסוק בדמותו של אביו ולעיתים קרובות חלם עליו. חלומות אילו היו משמעותיים עבורו גם בהקשר של מוטיב הדג, מה שסייע בידו בהבנת סמל הדגים:

"חלמתי פעם נוספת שלבית שלי אגף גדול בו מעולם לא בקרתי. החלטתי להתבונן בו,

ולבסוף נכנסתי. הגעתי לדלת כפולה גדולה. כשפתחתי אותה מצאתי עצמי בחדר מסודר

כמעבדה. לפני החלון עמד שולחן ועליו צנצנות זכוכית רבות עם ממצאים ממעבדה זואולוגית.

זה היה חדרו של אבי. הוא לא היה שם. על מדפים לאורך הקירות עמדו בקבוקים המכילים

כל סוגי הדגים שניתן היה להעלות על הדעת. עמדתי משתאה, אבי פנה למחקר

הדגים!...מעבדת הדגים והווילונות עם הרוחות מאחוריהם, שניהם היו מקומות מעוררי

כבוד, שבהם שרר שקט מסתורי." (יונג, 1994, ע' 202-203).

מעבדת הדגים, הוא כותב, סימלה את העיסוק שלו בדמותו של הנוצרי, שכונה הדג הגדול.

בחלום נוסף (שם, ע' 206) "אבי רצה להסביר משהו ונטל תנ"ך עב כרס מן האצטבה, מהדורה עתיקה מאד, כרוך בעור דג מבריק...".

ב-ע' 207 הוא כותב: "עור הדג מייחס לתנ"ך תכנים לא מודעים, שכן הדגם אלמים הם ולא מודעים. אבי נכשל בניסיונותיו לתקשר עקב הגבלות הבנתם או רשעותם של האחרים".

התפתחותה של המודעות והשלמת המחקרים באלכימיה ובפסיכולוגיה היוו חלק משמעותי בתהליך האינדיבידואציה של יונג.

אדינגר מעיד על חלומו הראשון באנליזה שלו (Edinger, 1990, p. 93-94): "בחלומי, דג זהב קפץ למעלה דרך הרצפה ואני ניסיתי לתפוס אותו. התהליך של לתפוס אותו היה מאד מסובך, לבסוף הצלחתי. המשימה הבאה הייתה למצות את הדם שלו. הוצאתי את דמו של הדג לתוך גביע. הרתחתי את הדם, מה שהיה אמור, אם התהליך יצליח, לשמור אותו בצורה נוזלית קבועה. הסכנה הייתה שהדם עלול היה להתקרש לפני שהתהליך יסתיים. איש זקן, אותו זיהיתי כדובר של המסורת, אמר לי שהשיטה לעולם לא תצליח, והדם בוודאות יתקרש. חשבתי לעצמי שיש לי סיכוי טוב להצליח והמשכתי להרתיח את הדם".

ניתן לראות שבחלום מעורבים שלושה שלבים: לתפוס, להוציא, וטרנספורמציה. חלום זה, אומר אדינגר, מהווה גרסה אינדיבידואלית של הספור בספר של טוביה.

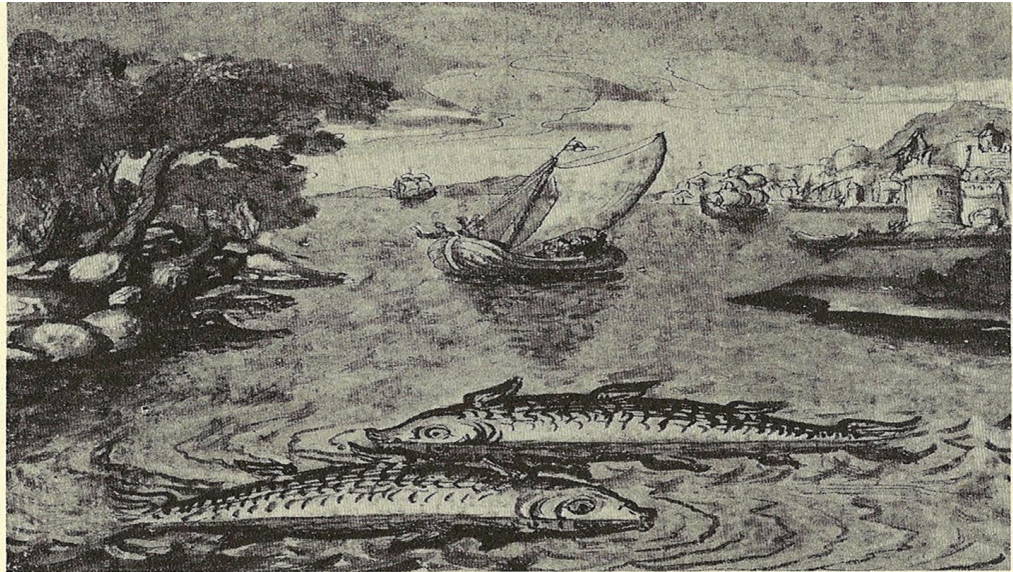
קרייסט הושווה לדג – איכטיוס - מתחילת הנצרות, [דימוי לסלף], מכאן הדם של הדג הוא גם דמו של קרייסט [תמצית של הסלף].

בהרחבה, הדג יכול לסמל את כל עידן הדגים Pisces המגיע עתה לסיום. [Jung, 1996, p. 127]. במובן האוניברסלי ביותר, מיצוי [אקסטרקציה] של דמו של הדג מציע את ההוצאה של חיים ומשמעות מכל התורה dispensation הנוצרית השלמה. תמצית נפשית יקרת ערך הופרדה מהצורה הקודמת אשר הכילה אותה.

בסכום, דמו של קרייסט מסמל את הכוח הפרימלי של החיים עצמם כפי שמתגלה במישור הנפשי, עם פוטנציאליות עמוקה לטוב או לרע. כסמל של התמצית הפלואידית של העצמיות Selfhood וטוטליות היא מכילה ומיישבת/ מפייסת את כל הניגודים.

אם היא באה כזרימה לוחטת של אנרגיה בלתי מובחנת היא יכולה להרוס את האגו המאובן/הנפחד או הבלתי מפותח. מצד שני זוהי האנרגיה המזינה, התומכת, הקושרת, מקדמת חיים אשר זורמת מהמרכז הטרנספרסונלי של הנפש ואשר מקיימת, מתקפת, ומצדיקה את הקיום הנמשך של המרכז הפרסונלי של הנפש, האגו.

פילוסוף גרמני בשם Lampert Spring [1645] בפרנקפורט, מתאר התפתחות ספירלית וטרנספורמציה במבט האלכימי באמצעות רצף של 15 תמונות מלוות בטקסטים. התמונה הראשונה מתוך - The Lambspring Figures [Fierz, 1991, p. 290]:

“The Sea is the Body, the two Fishes are the Spirit and the Soul”

From a manuscript of *The Book of Lambspring*

הים כסמל של הלא מודע. עבור האלימאי זהו "הים שלנו". זה מתייחס לכל אחד everyone [במובן הכללי] ובאותה מידה גם לכל אחד each one באופן אינדיבידואלי. ופרוש הדבר שזהו ים ארכיטיפי.

תוכן של הלא מודע – הדג – עולה לפני השטח. יש כאן כבר מתח של ניגודים. יש שני דגים. שעה שהם זהים במראה שלהם, הם נמצאים בכיוונים מנוגדים.

למבספרינג מזכיר לנו שכל זה מתרחש בו זמנית, אחדות ראשונית.

הדגים הם זהים, כלומר הקומפלקס טרם גילה את המתח הפנימי האמיתי, הוא יתגלה בהמשך, ויבטא בשאר התמונות.

אויגן בהלר, כלכלן שוויצרי, מנסה לשלב מושגים יונגיאניים במחשבתו הכלכלית על מנת להבין סוגיות חברתיות, ובפרט את משבר נפש האדם אל מול כוחות כלכליים מודרניים, שולח ליונג מכתב בו הוא מציג שני חלומות (של אדם, בלי פירוט) ומבקש את התייחסותו של יונג (Jung, 1973, V.2, p. 291).

חלום ראשון: "אגם מכוסה כולו עי' דפוס pattern של דגים בהנגדה opposing fish . מתחילה מהפכה/מהומה והחולם מצליח להתמודד רק במאמץ גדול. הוא מצליח בכך שנותן לדגים לבלוע זה את זה". חלום שני: "הוא מוצא עצמו בשדה קרב יָשָן, שם הוא חופר ומוציא מתוך הבוץ את ליבו של חייל שנפל בקרב".

יונג עונה לו (שם, ב-23.2.1956):

"החלומות מאד מעניינים כסימבולים בני זמנינו של הניגודים; לדגים יש נטייה לבלוע זה את זה אם רק משאירים אותם לבדם.

בסופו של דבר, אין לך ברירה אלא לקחת את הקונפליקטים עליך, וזאת על ידי שתפסיק להזדהות עם צד אחד ופעם עם צד אחר. אתה נהיה מה שקורה באמצע, you become what happens in the middle, אז אתה בזרימה, ולשם כך אתה זקוק ללב האמיץ של הלוחם..."

יונג (Jung, 1996, pp. 236) מביא דוגמא, מתוך אנליזה, של הדרך בה סמל הדג עולה באופן ספונטאני מהלא-מודע:

המקרה הוא של אישה צעירה שהיו לה חלומות חיים ומוחשיים בלתי רגילים. היא הייתה תחת השפעתו של אביה, שהיה בעל השקפה מטריאליסטית ולא מאושר בנישואיו. היא סגרה את עצמה מסביבתה הבלתי מיטיבה ע'י שפיתחה, בגיל מאד מוקדם, עולם פנימי, חיים משל עצמה. כילדה קטנה, היא החליפה את דמות הוריה בשני עצים בגינה. בשנתה הששית או השביעית חלמה שאלוהים הבטיח לה דג זהב. מזמן זה ואילך היא חלמה לעיתים קרובות על דגים. זמן קצר לפני שהחלה בטיפול עקב בעיותיה הרבות, חלמה את החלום הבא:-

"אני עומדת על גדת הלימאט מסתכלת לתוך המים. אדם זרק מטבע זהב לתוך הנהר, המים נהיו שקופים ויכולתי לראות את הקרקעית. היה שם ריף של אלמוגים והרבה דגים. אחד מהם הייתה לו בטן כסופה זוהרת, וגב מזהב". משמעות שקיפות המים היא בתשומת הלב הניתנת ללא מודע והדג בקרקעית בעל איכויות מיוחדות. זמן קצר לאחר מכן הוא חולמת "חלום גדול":

"הגעתי לגדת נהר רחב וזורם. לא יכולתי לראות הרבה בהתחלה, רק מים, אדמה וסלע. זרקתי את הדפים עם הרשימות שלי למים, בתחושה שאני נותנת משהו בחזרה לנהר. מיד אחר כך יש לי חכה בידי. אני מתיישבת על הסלע ומתחילה לדוג. עדיין לא ראיתי מאומה מלבד מים, אדמה וסלע. לפתע דג גדול נתפס בחכה. הייתה לו בטן כסופה וגב מזהב. כשהוצאתי אותו ליבשה, כל הנוף התחילה: הסלע הופיע ועלה כמו היסוד הקדום של האדמה, עשב ופרחים צצו ועלו, השיחים התרחבו והפכו ליער גדול. משב רוח חזק הכניס הכל לתנועה. ואז, פתאום, שמעתי מאחורי את קולו של מר X (גבר מבוגר אותו הכירה רק מתמונות ומשמעות, אך שנראה שהיה סוג של סמכות עבודה). הוא אמר, בשקט אך בבירור: 'הסבלניים בממלכה הפנימית ביותר להם ניתן הדג, המזון של המעמקים.' ברגע זה התהווה מסביבי מעגל, חלקו נגע במים. ואז שמעתי שוב את הקול: 'האמיצים בממלכה השנייה עשויים לזכות בניצחון, מאחר ושם נלחמים את הקרב'. מעגל נוסף הקיף אותי, הפעם נוגע בגדה השנייה.

בו בזמן ראיתי למרחקים ונוף צבעוני התגלה. השמש עלתה מעבר לאופק. אז שמעתי את הקול, מדבר כמו מן המרחקים: 'הממלכות השלישית הרביעית מגיעות, מוגדלות באופן דומה, משתי האחרות. אבל הממלכה הרביעית' - וכאן הקול עצר לרגע, כאילו

שוקל - 'הממלכה הרביעית מתחברת לראשונה. היא הגבוהה והנמוכה ביותר בו זמנית, מאחר והגבוה ביותר והנמוך ביותר באים ביחד. הם ביסודו של דבר אחד.'"

כאן החולמת התעוררה עם שאגה באוזניה.

בפרשנות שלו לחלום, כותב יונג (שם, פסקאות 237, 238):

לחלום זה כל הסממנים של 'חלום גדול', ויש בו גם משהו מהאיכות של משהו שהוא אופייני לטיפוס האינטואיטיבי. אף שלחולמת ידע פסיכולוגי מסוים, לא היה לה שום ידע על סמל הדג.

אומר יונג - גדת הנהר מייצגת את הסף ללא מודע. ד"יג הוא ניסיון אינטואיטיבי "לתפוס" תכנים לא מודעים (דגים). כסף וזהב, בשפה האלכימית, מייצגים את הנשי והגברי, האספקט ההרמפרודיטי של הדג, מראה שזהו קומפלקס של ניגודים - *complexio oppositorum*.

האיכטיוס [קריסט או אטיס] הוא המזון אשר נותן חיים. אנו כבר יודעים שהדג הוא "מזון פלאי" *miraculous food*, המזון האויקריסטי של המאמינים.

האדם הזקן - הינו פרסוניפיקציה של ארכיטיפ "הזקן החכם".

המעגל הראשון שנוגע במים מתאר את האינטגרציה החלקית של הלא-מודע. הקרב הוא הקונפליקט של הניגודים, יתכן בין המודעות והצל. המעגל השני נוגע ב"גדה השנייה", היכן שמתרחש איחוד הניגודים.

המעגל הרביעי - מודגש ע"י ההפסקה בדיבורו, הוא האחד שמוסיף את עצמו לשלישי ומביא את כל הארבע לאחדות.

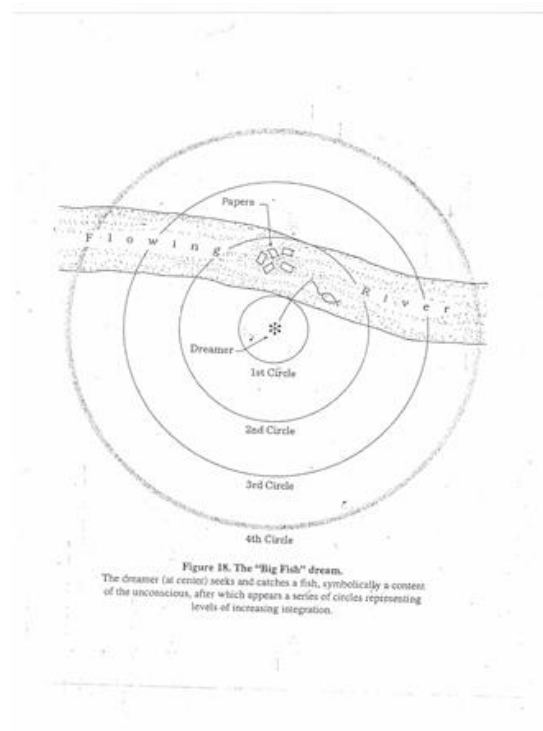
המעגלים יוצרים באופן טבעי מנדלה, המעגל החיצוני ביותר באופן פרדוקסלי עולה בקנה אחד עם המרכז, ומזכיר את הדימוי העתיק של אלוהים. "אלוהים הוא מעגל אשר המרכז שלו נמצא בכל מקום וההיקף בשום מקום". המוטיב של הראשון מתלכד עם הרביעי בוטא באקסיומה של מריה: "האחד נהיה שניים, שניים נהיה שלושה, ומתוך השלישי יוצא האחד כמו הרביעי".

"חלום זה", אומר יונג, "מסכם בצורה מתומצתת את כל הסימבוליזם של תהליך האינדיבידואציה באדם אשר לגמרי לא הכיר את הספרות על הנושא. מקרים מסוג זה הינם נדירים ומחייבים אותנו לחשוב. הם מציגים את קיומו של ה"ידע" הלא מודע של תהליך האינדיבידואציה והסימבוליזם ההיסטורי שלו".

אדינגר (Edinger, 1990, p. 118-120), בהקשר לחלום הגדול של הדג, כותב שזה יכול להיות מועיל מאד לאמפליפיקציה כל אימת שאדם ניפגש בחלום של דג.

את הנהר אפשר להבין כמים של הלא מודע, וגם כנהר החיים.

את החלום, אדינגר ממשיך וכותב, ניתן לחלק לארבעה צעדים/שלבים. [באופן גרפי בצויר 18, ע' 119]:

בצעד הראשון החולמת אומרת "זרקתי את הדפים עם הרשימות שלי לתוך הנהר." זהו הדימוי של אקט הקרֶבְּתִי של לשים לב ללא-מודע, של לעבוד על החלומות של עצמו, לבחון את הקומפלקסים של עצמו, לעשות דמיון פעיל, ולהקדיש אותם למים שמתוכם החלומות והקומפלקסים באים.

סוג עבודה זה הוא דייג פסיכולוגי; החלום מדגיש עובדה זו מכיוון שמיד כשהחולמת זורקת את רשימותיה לתוך המים יש לה חכת דייג בִּדְהָ. צעד ראשון זה, המביא את תשומת הלב ללא מודע, מפעיל את הרצף שבא בעקבותיו.

הצעד השני: עם החכה שבידה היא דְּגָה דג שיש לו בטן כסופה וגב מוזהב. זה הולך בהתאמה עם טוביה שתופס דג בדרכו אל שרה, הדג אשר ירפא את שרה מהכפייתיות הדמונית שלה, וירפא את העיוורון של אביו של טוביה.

הדג המיוחד כאן יש לו בטן כסופה וגב מוזהב, כך שזהו קונוינקציו של סול ולונה; זה מסמל את מסתורין הניגודים והפיוס ביניהם. זה נראה כאילו בחלום זה החולמת תפסה בו זמנית את שני הדגים של למבספרינג. ודג זה הוא האיחוד של השניים.

הצעד השלישי: כאשר החולמת תפסה את דג הקונוינקציו, מתגלה טבעו הנומינוזי של הדג. כל הנוף מתמלא חיים, הסלעים עולים ומופיעים כמו מבנה קדום של האדמה; פרחים וצמחים צצים, משב רוח חזק מכניס הכל לתנועה. זוהי תמונה של הבריאה המקורית; נבנה היסוד של האישיות המודעת. האימפולס של החיים מתחיל את הפריחה של הצמחים, והרוח של הספיריט מכניס תנועה בדברים.

הצעד הרביעי: התופעה של הקול האוטוריטטיבי. תופעה שקורית לעתים בחלומות, ויש תמיד להתייחס אליה ברספקט גדול. הקול של הסלף מדבר; זה כאילו היה עכשיו מעבר מרמת ההתפתחות הטבעית לרמה האנושית. לא רק מתגלים הרוח, אדמה, ופרחים, אלא עכשיו מופיעה ישות אנושית אשר יכולה לתקשר על הרמה של לוגוס. היא מבטאת אמירה של חוכמה טרנס פרסונלית. האמירה הראשונה היא "the patient ones" בממלכה/בתחום הכי פמיניני ניתן להם הדג, המזון של העומק".

אדינגר חושב ש'הסבלניים' מתייחס לאלה אשר מסוגלים לעשות קשר עם הלא מודע. ובאמת נדרשת סבלנות לבנות קשר כזה. כאשר הקשר נבנה, מתחיל תהליך של הזנה, ניתן להם הדג, המזון של המעמקים נתון לרשות האגו.

ההכרזה השנייה היא: "האמיצים בממלכה השנייה אפשרי שינתן להם הניצחון, מאחר ושם נלחמו את הקרב", ונתווה המעגל השני. יונג מציע שמעגל זה המאכלס עי' "האמיצים" עשוי להתייחס להחזקה של קונפליקט, יתכן בין האגו המודע והצל. זוהי אמת ודאית שנדרש אומץ פסיכולוגי להכליל את הצל, להחזיר את השלכות הצל שלנו.

מה שנדרש זה ויתור מידי ואחת ולתמיד על האמצעי הלא בשל של האשמת אחרים על מה שקורה לאדם עצמו.

המעגל השלישי - איננו מתואר באופן ספציפי בחלום. יכול להיות שהוא מקושר/מתייחס למפגש המודע עם האנימוס או האנימה. בכל מקרה זוהי אפשרות לוגית עקבית. הממלכה הרביעית - מתוארת כמתחברת לראשון; הגבוה ביותר והנמוך ביותר באים ביחד- ביסודו, הם אחד. מעגל רביעי זה יתייחס למפגש עם הסלף, עם הטוטליות של הנפש. הדרך בה זה מתואר מזכיר את האקסיומה של מריה- האחד נהיה שניים, שניים נהיים שלושה, ומתוך השלישי יוצא האחד כרביעי.

מוטיב דג הזהב מופיע גם בספורה של רוז אמילי רוטנברג (Rothenberg, 2001).

הספר הוא מסע של ריפוי, התפתחות ואינדיבידואציה של אישה שאיבדה את אמה סמוך ללידתה, וסבלה משך שנים רבות מהפרעות סומטיות ונפשיות קשות. בתקופות מעבר נוצרו על גופה צלקות קשות, "סקרנותי על התפתחות הצלקות לקחה אותי לאנליזה. שם עבדתי על נפשי, על הקרקע ממנה עלו הצלקות.... הסבל והעבודה יצרו שביל שיכולתי לקחת כדי למצוא את אמי, ולהראות שההתחדשות אפשרית אפילו בתנאים הנמוכים ביותר..."

"אמי, שחזרה אלי בחלום, נתנה סיפוק לגעגוע כה עוצמתי של כל חיי, אינני חושבת שהייתי יכולה להמשיך את חיי ללא האיחוד המחודש הזה. על מנת לשמור קשר חי עם אמי, שמרתי על קשר אקטיבי עם הלא מודע."

"נזקקתי להרבה חוויות מזינות מבפנים ומבחוץ לעזור לי להכליל ולהתמיר את הקשר שלי למציאויות האפלות של החיים.... מה שעולה מהגוף ומהלא מודע מתחיל בצורה אפלה.

פסיכולוגית, מציאויות אפלות אלו מסמנות את הלידה של משהו ששואף להתקדם קדימה מהלא מודע למודע; באופן סימבולי הן מייצגות את ה-jewel (אבן יקרה) שהלכה לאיבוד וזה נושא את הפוטנציאל החדש."

בשלב מסוים אמילי סובלת ממצב קשה של דלקת כיבית במעי הגס. "הקוליטיס התבטא בשכבה העמוקה של הפצע שלי, וברמה זו של הנפש, הדימוי של אמי יכול היה להתהוות" (שם ע' 85).

"הריפוי לא בא בבת אחת, אבל אני משוכנעת שנוכחותה כדימוי מופנם החל את התהליך.

מספר חודשים אחרי שציירתי את הציור של אמא שלי,

'האמא שלי'- הלא מודע - שלח לי חלום שהתייחס לאותה שיכבה עמוקה של הנפש."

בחלום:- "הייתי בבית-חולים, הריפוי שלי היה להיכנס לתוך דלי להוציא את דגי הזהב ולאכול אותם שלמים. החלום מציע שעלי להגיע לשלב הורי עמוק ancestral stage של הלא מודע על מנת להשפיע כמות משמעותית של ריפוי על המעי שלי.

התרופה המוצעת הייתה לאכול את דגי הזהב. אחת האסוציאציות הראשונות שלי לדימוי דג הזהב הייתה ל- Wee Fishie Wun (אגדה על תולדות דג הזהב בים של סין):

הזדהיתי עם ההתחלות הקשות שלו והמסע המאתגר שהדג הקטן עשה על מנת להיות העצמי האמיתי שלו. במסע החיים שלי, מחלה זו וריפוייה היו האתגר הנוכחי. הופעת דימוי הדג שעה שהייתי חולה הייתה הדרך של הנפש שלי לקשר אותי לשכבות העמוקות של הלא מודע."

אמילי (שם, ע' 86) נעזרת ביונג (Jung, 1996, pp. 172-174) מצטטת וכותבת: "בחלומות, הדג יש לו טבע כפול. מאחר וקריסט מושווה עם הדג, הדג הוא סמל לסלף; ישות גואלת, מצילה. הדג נחשב כסמל לנשמה, אבל גם רואים אותו כלא נקי וכמייצג רעבתנות וזללנות. דגים יכולים לסמל תכנים cold blooded של הנפש, ולחיות תחת פני התודעה. היה עלי להטמיע ניגודים אלה בתוך נפשי, את האספקטים הגבוהים ביותר והנמוכים ביותר שלי. את הפצע המוקדם שלי ואת הפוטנציאל. לאכול את הדגים בשלמות משמעותו שעלי לקבל את הטוטליות שלי; את הנסיבות הקשות של לידתי ואת התוצאות הפגיעות והחולשות שלי, כמו את החוזקות שלי ויכולתי."

בעבודה על החלום הבנתי שהדג בדלי יצג גם את פנטזיות הריפוי היצירתיות של הלא מודע. לאכול אותם אחד אחד, יביא לאינטגרציה ואסימילציה של הכוחות היצירתיים. חלום נוסף שהיה לי במהלך מחלתי: "אמי החורגת שולחת לי דג בדואר. הוא כל כך דמוני שהוא הורג את שאר הדגים שבקערה ועלי לשים אותו במיכל לעצמו". חלום זה העלה את הצד האפל של סמל הדג, ונתן תובנה לכאוס הנפשי שתרם ליצירת הצלקות ועכשיו למחלת המעיים".

"האספקט הדסטרוקטיבי של האם, כפי שנראה בדג זה, היה תזכורת פוטנטית לחשכת הילדות שלי. עם בואה של האם החורגת הצד האפל של הדג נכנס ואכל את כל הדגים האחרים."

"על מנת להגיע לתובנה לתמונה שנגלתה לי בחלום זה עשיתי דמיון פעיל עם האנליטיקאי שלי. אני לקחתי את התפקיד של הדג הדמוני, והאנליטיקאי שאל אותי [כדג] למה אני כל כך כועסת. מפי יצא 'מכיוון שהואשמת בדבר מה שלא עשיתי'. לא אמרתי זאת באופן אינטלקטואלי, הרגשתי שזה לחלוטין נכון. האנליטיקאי הגיב עם תובנה חשובה: 'אדם מפתח זהות identity של פושע [קרימינל] ממצב פסיכולוגי כזה'."

"הדג הדמוני יצג את הזעם שהרגשתי כאשר האשימו אותי במות אמי. הזעם מעולם לא הגיע לתודעה, אבל היה מאד פעיל בנפשי. הזעם והאשמה שהרגשתי, במודע ובלא-מודע, עמדו בדרך של מאמצי היצירתיים. היה צורך לבודדו, עד אשר הוא גילה את טבעו האמיתי ויכולתי לראות מתי וכיצד הוא פעל."

"חלום הדג הדמוני עזר לי לבודד את הקומפלקס, לשים אותו לתוך קונטיינר, כפי שהחלום עשה זאת, ולשאת את הטרנספורמציה שלו."

"דג הדמיון שהיה חי בתוכי הרס את תחושת העצמי שלי. הוא היה אוכל בזעם כל מה שבטווח ראייתו, זיהם את נפשי, וברמה הפיזיולוגית את המעיים שלי. בלי לבחון זאת האיום שלו לא היה נפסק. העבודה עם סמל הדג העלתה על פני השטח את האלמנטים האפלים והמוארים שהשפיעו על התאים של המעיים שלי. האולקוס נירפא בהדרגה והמשכתי בחיי. אבל הריפוי לא האריך, נדרש משהו נוסף, מאחר ולאחר כשנה המחלה חזרה."

סביב אותו זמן הוזמנתי להרצות. זו הייתה הזמנה ראשונה שקבלתי להרצות בציבור וזה דרש ממני לכתוב על מחשבותיי. בחרתי בארכיטיפ היתום. לביטוי היצירתי שלי בכתיבה, כפי שעשיתי עם ציור וכיור בחמר, היה אפקט חיובי על המעי שלי. באוספי את מחשבותיי דרך כתיבה על פסיכולוגיית היתום, ויסתתי גם את תהליכי העיכול שלי. כמו שהייתה חשובה עבורי הכתיבה, היה לי צורך חשוב ליצור משהו משיש, לתת ביטוי חומרי לריפוי שקיוויתי שיקרה. למטרה זו עשיתי בחמר דמות מוזהבת של המעי שלי:

צבעתי את המעי בזהב בחג ההודיה להמשכיות התמיכה. קיוויתי שבזה שיצירתי דימוי זה, אני מקבלת חיים חדשים. הבריאות של המעי שלי נראתה קשורה ישירות לפרפזנטציה הסימבולית הזו.

המאמץ היצירתי ומה שהתחלתי להבין על המיתוס של היתום שינה אצלי משהו במעמקים שלי, כך שזה יכול היה לאפשר לי למקם את מוקדי הליבה שסובבו את מחלתי. הלא מודע תמך במאמצי להירפא פעם נוספת ע'י הכוונת האנרגיה שלי לעולם הפנימי להתחדשות ושלח לי חיזיון חשוב ביותר. החיזיון הופיע ד"י בספונטניות והיה מרוכז סביב הדימוי של הנחש. בתנועותיו המתנחשלות [עולות ויורדות] והקשר שלו לאינסטינקט, הנחש הוא באופן סימבולי שווה ערך לתנועת המעי. כשחיזיון נפרש נראה שביטא את המשמעות של מחלתי בטוטליות שלה" (שם ע' 89).

"שנתיים אחרי ההתקף השני של קוליטיס הייתה חזרה נוספת של המחלה. הפעם איבדתי משקל ואנרגיה. זה היה סימן עבורי שעלי להיכנס עמוק יותר. הדרך היחידה שנותרה לי הייתה ללכת ישירות לאולקוסים עצמם בדמיון פעיל. ולעשות ירידה לתוך המרכז הלוהט שלהם" (שם ע' 91). "כאשר הגעתי לתוך הפנים, לשמחתי, אמי ישבה על קצה האולקוס, ואמרה לי. 'עלי למות בחיים שלך על מנת שאת תוכלי לחיות' היא עלתה באופן לא צפוי מתוך האולקוס שעה שנזקקתי לה ביותר. עלייתה מתוך עולמי הפנימי פעם שניה הייתה באמת מתנה של הלא-מודע:

המסר של אמי אלי היה ברור. ההפרדה 'עליה דיברה' נראתה דרישה אכזרית עכשיו, הרי רק "מצאתי" אותה. 'מה שהיא העבירה', היה ציווי דחוף שאני איפרד מההזדהות שלי אתה ועם מותה המוקדם. אם אוכל להשיג הפרדה זו, אז נוכל להיות ביחד בדרך מאד שונה. במצב מתמיד של הזדהות אתה, הרגשתי שחיי ומותי שלי כאילו כבר נחו, ועלי לא להיות בכלל. האמירה שלה מתוך המעי שלחה מסר מנוגד: היה עלי לתת מקום לחיי. עלי לשאת את התנסויותי שלי, או שאישרף מבפנים כלפי חוץ.

חלום שהיה באותו זמן שיקף את הדמיון הפעיל והביא לי תובנה חדשה: 'בחדר המגורים היכן שאמי נהגה לשבת ליד הרדיאטור נמצא דג מאובן משוטח ועגול. אני חושבת שהוא מת, אבל לא, העיניים שלו נעות סביב ומתבוננות בי. הוא מוכל בניר שעוה משומן. אני שמה אותו בשקית נייר גדולה שהיא מלאה במים והרבה דגים אחרים בתוכה. יש שם יצורים זוחלים שמנסים לצאת החוצה, אני דוחפת אותם חזרה למיכל. עלי למצוא מיכל מתאים עבור כולם'.

ההתייחסות ללא מודע באופן כה ישיר בדמיון פעיל ובציור תרמו להתחדשות הדימוי של אמי, והקויו אותה בתוכי כמו בחלום, אך באופן אחר.

באישון של העין, דמות האדם משתקפת בעין של האחר, העין של הדג ייצגה עבורי את ההשתקפות ההדדית שקיוויתי שתוכל לקרות עם אמי ואתי. נוכחות אמי בחלום ליד הדג שענינו חיות הראה שהיא לא הייתה מתה. עיניה המשיכו לחיות. ובנוסף, זו לא הייתה רק אמי אלא ספיריט אוטונומי שהיא ייצגה שנשמרה, ובעבודה נהייתה יותר מודעת. ה-דג המאובן היה כמו ספיריט קריאטיבי הנתון לשימושי. לשים אותו באותם מים היכן ששכנו כל האספקטים שלי, הן בהירים והן אפלים, הייתה עבודה נוספת עם הלא מודע שהביאה להתחדשות, חיים, והרגשה טובה". (שם, ע' 93).

אמפליפיקציה יפה לחלום זה מופיעה אצל יונג (Jung, 1967, N110):

"יש שם בים דג עגול, חסר עצמות וקשקשים, ויש לו בתוך עצמו שומניות, שהיא סגולה מחוללת פלאים, ואם מבשלים אותו על אש קטנה, עד אשר השומניות והלחות שלו לגמרי נעלמים, ואז מנוקה ביסודיות, מושרה במי הים עד אשר הוא מתחיל לזרוח..... זהו תיאור תהליך הטרנספורמציה."

באלכימיה נאמר שהרוח-ספיריט נחבאת במים כמו דג מיתולוגי זה. היה ידוע גם שהים מכיל את אבן הדרגון היקרה אשר "נהיית אבן יקרה רק כאשר ביט של רוח הדרגון נשארת בתוכה" (Jung, 1996, pp. 214).

הקוליטיס הכיבי היה כמו דרגון. בתוך המחלה עצמה היה הדימוי של אמי כמו jewel אותו צריך להחזיר מהדרגון כאשר הדרגון עודנו חי, כך שלא ייקח את האבן היקרה לתוך מוות. היה צריך למצוא את אמי על ידי כניסה לפצע החי עצמו. בכאוס, באספקטים הנמוכים והאפלים, מתאפשרת ההתחדשות."

בהמשך לדימוי של עיני הדג שהופיע בחלומה של אמילי, אביא מקורות אחדים למוטיב ארכיטיפי זה.

מוטיב עין הדג

הדימוי של עיני הדגים מופיע באלכימיה כ- *oculi piscium* ומקושר לסנטיליות או הניצוצות המרובים שבלא מודע, הדימוי של ניצוצות מאירים בחשיכה. יונג כותב (Jung, 1963, pp. 46): "עיני הדגים הן ניצוצות נשמה זעירים שמהם מורכבת דמותו הזוהרת של הפיליוס- הילד האלוהי שהוא אחד מסמלי הסלף. עיני הדגים מתאימים לחלקיקים של אור הכלוא בפיזיס האפל, אשר השחזור שלו היה אחת המטרות העיקריות בגנוסטיקה ובמניכאיזם (דת גנוסטית-דואליסטית עתיקה)"; נראה שנוכל לומר של האינדיבידואציה.

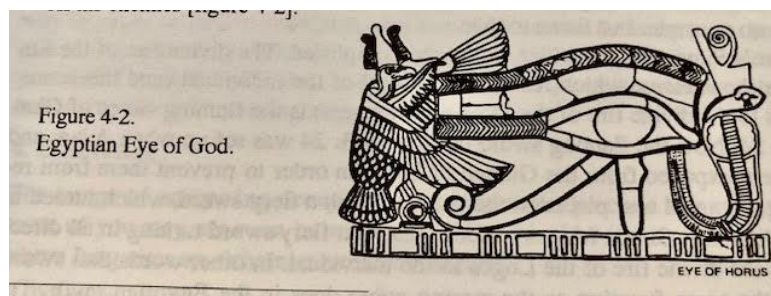
יונג חושב שההשערה של ריבוי הניצוצות הזוהרים נשענת בחלקה, על המצב הכמעט-מודע של תכנים לא מודעים ובחלקה על הופעת דימויים מסוימים אשר יש להתייחס אליהם כסמליים. אלה ניתן למצוא בחלומות ובפנטזיות חזותיות של אנשים מודרניים, וניתן לאתר אותם גם בכתבים אלכימיים, דתיים וקדומים (Jung, 1960, pp. 388). יונג, מבהיר אדינגר (Edinger, 1995, p. 59-65), מדבר על שלושה דימויים ארכיטיפיים מרכזיים, הקשורים זה בזה, בהקשר למוטיב של עין הדג:

1. הדימוי של **ריבוי הניצוצות הזרחים** בחשיכה. דימוי זה מופיע הרבה מאוד בחלומות (מביא דוגמאות), מה שמראה כי החולם בשל לקראת צעד משמעותי בתהליך האינדיבידואציה שלו, בשל להתייחס ללא מודע שלו כמביא אור. זה הזמן להכיר בכך שלא האגו הוא המביא את האור.

2. **הדימוי של ריבוי עיני הדגים**. הדימוי הקודם מתפתח – ריבוי הניצוצות הופכים לעיניים מרובות כמו עיניים של דגים, *oculi piscium*. זהו מעבר משמעותי מגילוי אורות הזוהרים בחושך הלא מודע לגילוי עיניים המביטות בכך מהחושך הזה. נוכחות העיניים מצביעה על כך שלאור השוכן בלא מודע יש סובייקט. בנוגע לדימוי זה, בפסקה 45 (Jung, 1963) אומר יונג: "העיניים מצביעות על כך שהלפיד הוא בתהליך של התפתחות וגדילה, מעיניים אלה הנוכחות בכל מקום."

3. **הדימוי של עין האלוהים**. זהו אותו דימוי, אותה תופעה, אלא שעכשיו הוא אוחד, הוא אינו ריבוי. הוא מתייחס לחוויה של להיות נראה ומוכר על ידי אחר בתת מודע. (עין האל היא

דימוי חשוב במיוחד במיתולוגיה המצרית).

רוב הדגים גם כשהם 'ישנים', אין הם עוצמים את עיניהם, שכן הם חסרי עפעפיים. מכאן נעשה הקישור לעין הרואה הכל, העין של אלוהים (Jung, 1963, pp. 45).

בהמשך המאמר On the Nature of the Psyche בכרך 8 (Jung, 1960, pp. 394) יונג משוה את מוטיב ריבוי העיניים עם ריבוי ניצוצות האור ומוסיף:

"הרגשה שצופים בך עי' עיניים דגיות נותנות לאדם הרגשה לא נוחה של נוכחיות אחרות. עיני הדגים מתאימות לעין המרובה של אלוהים כמתואר בזכריה, ד', 10. ... כי מי בז ליום קטנות ושמחו וראו את האבן הבדיל ביד זרובבל שבעה אלה עיני יהוה המה משוטטים בכל הארץ".

"שבע עיניים אלו הן בוודאי שבע הפלנטות אשר כמו השמש והירח, הם העיניים של אלוהים שלעולם אינן נחות, נמצאות בכל מקום ורואות הכל".

האפיקט העיקרי של חוויה כזו הוא התחושה שהאדם אינו לבד בנפש.

ממקור נוסף, יונג מצטט את הילדגרד פון בינגן (רופאה, פילוסופית ונזירה מימי הביניים) - אשר מדברת על קרינה של "אינספור עיניים, שפרושו הידע של אלוהים. ז.א., הראיה שלו, והידע שלו בהתייחס לשבע העיניים של אלוהים שרצות הלך וחזור על פני כל הארץ". העיניים של הדג פתוחות תמיד כמו העיניים של אלוהים. הם סינונימיים עם הסנטילות. (Jung, 1964, pp. 765-766).

ריבוי ניצוצות האור משתנה לריבוי עיניים כמו עיני דגים. השינוי מהגילוי של אורות מאירים בחשיכה לגילוי של עיניים מביטות אליך מהחשיכה, זהו שינוי מהותי, אומר אדינגר, נוכחות העיניים מראה שהאור השוכן בלא מודע יש לו סובייקט.

אדינגר (Edinger, 1984, p.42-43) מביא חלומות של אישה בגיל העמידה, שם מצא מקבילה למשוואה המיתולוגית של עין = נחש. מטופלת זו סבלה ממחלה גופנית כרונית וכואבת, וגם סבלה פסיכולוגית במאמץ להבין את משמעות החוויה הקשה שעברה. היא חלמה את החלום הזה (מדווח בחלקו):

"אני מדברת עם חברים, משהו שדיברנו עליו גרם לנחשים להתחיל לזחול בחדר. זה היה כמו שיצורים דוממים על הקיר ניעורו לחיים עי' משהו שאני אמרתי. רציתי להרוג אותם, אבל חברה אמרה לי לא לעשות זאת".

וחלום נוסף כמה ימים לאחר מכן: "ניגשתי לכיור במטבח על מנת לנקות אותו. למעשה הוא היה רק רטוב. כשהסתכלתי לתוכו טיפות המים נפרדו. לכל טיפה היה מרכז בתוכה כמו ביצים או עיניים של דג. לא זרקתי אותם".

לאשה זו הייתה נטייה לקחת עמדה של קורבן פסיבי. חלומות אלה הופיעו כאשר החלה לחוות תגובות מרדניות כנגד תפקיד הקורבן. החלומות הצביעו על כך שהפניית תשומת הלב ללא מודע (לדבר על כך) עוררה את הנחשים לחיים. אח"כ, הנחשים הפכו לביצי או עיני דג. החולמת החלה לחוות את עצמה כאובייקט של סובייקט אחר. אותו סובייקט "אחר" (העצמי) לא יסבול את הפסיביות הענווה של תפקיד הקורבן, ועל ידי ציון תגובות המחאה הפנימית, האישה גילתה את ה"אובייקטיבי" ז.א. הסלף.

יונג מצטט את Khunrath (רופא, פילוסוף ואלכימאי מהמאה ה-16): "ישנםניצוצות לוחטים של ה-World Soul, כלומר מהאור של הטבע, המפוזר בציווי האל בתוך האריג של העולם הגדול לתוך כל הפרות של האלמנטים בכל מקום" (Jung, 1963, pp. 5).

לניצוצות אלה מתייחסים לעיתים קרובות כעיניים זוהרות של דגים אותם רואים במעמקי הים. לעתים פוגשים אותם בחלומות של אנשים מודרניים.

המרכז לעיתים קרובות מסומל עי' עין. העין הפתוחה תמיד של הדג באלכימיה, או העין של אלוהים שלעולם איננה ישנה, המצפון או השמש רואה הכל. (Jung, 1964, pp. 807).

בהמשך, יונג מביא דוגמא של אישה שכתבה חוויה חזקה זו בשיר:

"אור מכה בקרקעית החלוקים של בריכה עמוקה כחולה.
מתוך צמחיה מתנועת אבן יקרה jewel מהבהבת, זורחת,
מסתובבת [אלי] דורשת את תשומת לבי כשאני עוברת,
מבט בוחק של עיני דג מושך את תודעתי ואת לבי-
הדג בלתי נראה [שקוף] כמו זכוכית.
ירח כספי מנצנץ, הדג, מקבל דמות וצורה מפתח ריקוד, מסתובב, מסתחרר,
עוצמת האור גוברת, הדיסק הופך לשמש זהובה בוערת,
מעורר התבוננות עמוקה יותר".

בפרוש אומר יונג - המים הינם מעמקי הלא מודע שלתוכם חודרת קרן אור של מודעות. **דיסק רוקד, עין של דג, שוחה מתחת החשיכה הפנימית**, ומתוכה עולה שמש מאירת-עולם, דג איכטיוס, עין פקוחה תמיד אשר משקפת את עינו של בעליה, ובו בזמן היא משהו בלתי תלוי, עגול, אשר מבטאת את **השלמות של הסלף**, ואי אפשר לעשותה מובחנת מהאלוהות, אלא רק באופן קונצפטואלי [Jung, 1960, pp. 808].

"דג", "איכטיוס", ו-"שמש" הינם אליגוריות לקריסטל, אשר כמו ה"עין" מסמל את אלוהים.

עין הדג, סמל של המרכז, ארכטיפ הסלף שטרם מומש. כולל רוחניות וחומר בטבע
מרקוריאני אחד [Jung, 1996, ff103].

שימוש מעשי למוטיב 'עיני הדג הפקוחות תמיד', נמצא במקדש הגדול בעיר סוג'ו בסין.
באולם הגדול בו היו פרחי הנזירים לומדים את הסטורות מפי המסטר נמצא כלי הקשה גדול
ויפהפה בצורת דג גדול ועליו עיניים מרובות. כאשר עיני התלמידים היו נעצמות מעיפות או
מקושי לימוד הסטורות היה המסטר מקיש על הדג על מנת שעיני התלמידים תישארנה
פקוחות כמו עיני הדג הפקוחות תמיד.

לסיום, באגדות וסיפורים בני זמנינו חוזר ומופיע מוטיב הדג. נזכיר רק אחדות:-
== The Dragon King of the Sea אגדת עם קוריאנית.
== The shining fish אגדת עם איטלקית; קובץ של איטלו קלוינו 1978
== והספר-סיפור אגדה "מסע הדג" מאת תום זיידמן-פרויד, מ-1926 ואשר תורגמה לעברית
ע"י ח. נ. ביאליק.

תם ולא נשלם...

ביבליוגרפיה:

- יונג, ק. ג. 1994. זיכרונות, חלומות, מחשבות. הוצאת רמות.
 ויליס, ר. 1999. המיתולוגיה של עמי העולם. הוצאת הד ארצי.
 זיידמן-פרויד, ת. 2002. מסע הדג תרגום: ח.נ. ביאליק, אבני חושן
 רז, י. 2000. המיתולוגיה היפנית. הוצאת ספרי תל אביב.
 המילטון, ע. 1982. מיתולוגיה. הוצאת מסדה בע"מ.

Andrews, T. 2003. Animal speak. Llewellyn Publications.

Bruce-Mitford, M. (2014). Signs and symbols: An illustrated guide to their origins and meanings. London, England: Dorling Kindersley.

Cambray, J. 2009. Synchronicity: Nature and Psyche in an Interconnected Universe. Texas A&M University Press College Station

Edinger, E. F. 1987. The Christian Archetype. A Jungian Commentary on the life of Christ. Inner City Books.

Edinger, E. F. 1985. Anatomy of the Psyche; Alchemical Symbols in Psychotherapy, Open Court, Chicago & La Salle Illinois

Edinger, E. F. 1990, The Aion Lectures. Inner City Books, Toronto

-----1995. The Mysterium Lectures. Inner City Books, Toronto

-----1984. The Creation of Consciousness: Jung's myth for modern man. Inner City Books, Toronto.

Fierz, H. K., 1991, Jungian Psychiatry, Daimon Verlag, Einsiedeln

Goodenough, E. R. 1953. Jewish Symbols in the Greco-Roman Period. Bollingen Series XXXVII, Pantheon Books, New York.

Vol.5: Fish, Bread, and Wine ,1956

Vol. 8: Pagan Symbols in Judaism, 1958

Grohmann, W. 1967. *Paul Klee*. New York: H.N. Abrams INC. •

Harding, E. 1963, Psychic Energy: Its Sources and its Transformation. Bollingen Series X, New York and London.

Jung, C. G. & Kerenyi, C. 1985. Science of Mythology, Bollingen Foundations.

- Jung, C. G. 1996. CW. V. 9 part II. Aion, on Researches into the Self. Princeton University Press
- 1952. Symbols of Transformation. Princeton University Press.
- 1980. Psychology and Alchemy. V.12. Princeton University Press.
- : 1963, *Mysterium Coniunctionis*. V. 14. Princeton University Press.
- 1984, *Dream Analysis*, Ed. McGuire, W. Routledge & Kegan Paul, London; Princeton University Press
- 1960. *The Structure and Dynamics of the Psyche*. V. 8. Princeton University Press.
- 1973, *Letters [Bollingen Series XCV]*, vol. 1. Trans. R. F. C. Hull. Ed. G. Adler, A. Jaffe. Princeton University Press
- 1973, *Letters [Bollingen Series XCV]*, vol.2. Trans. R. F. C. Hull. Ed. G. Adler, A. Jaffe. Princeton University Press
- 1954, *The Practice of Psychotherapy*. V. 16. Princeton University Press.
- 1967, *Alchemical Studies*. V. 13. Princeton University Press.
- 1964. *Civilization in Transition* V. 10. Princeton University Press.
- Kalsched, D. 2001. *The Inner World of Trauma. Archetypal Defenses of the Personal Spirit*, Brunner-Routledge.
- Neumann, E. 1993. *The Origins and History of Consciousness*. Princeton University Press.
- Neumann, E. 1963. *The Great Mother*. Princeton University Press.
- Rothenberg, R. E., 2001. *The Jewel in the Wound, Wilmette II, Chiron*
- Von-Franz, M. L., [1996], *The Interpretation of Fairy Tales, Revisited Edition*, Shambhala, Boston & London
- Williams, C. A. S., 1974. *Chinese Symbolism and Art Motifs*, Tuttle Publishing, Boston, Rutland, Vermont, Tokyo.